

**A kétnyelvűséghez és a nyelvtanuláshoz fűződő attitűdök
vizsgálata a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
filológia szakos hallgatóinak körében**

Jelige: Franklin

Lezárás dátuma: 2023. február

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETÉS	3
II. A TÉMÁVAL FOGLALKOZÓ SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE	5
2.1. Kit tekinthetünk kétnyelvűnek?.....	5
2.1.1. A kétnyelvűség típusai	6
2.1.2. Tannyelvválasztás, asszimiláció és kétnyelvűség.....	8
2.2. A kétnyelvűséghez kapcsolódó nyelvi hatások megjelenése Kárpátalján	9
2.2.1. A kódváltás	9
2.2.2. A kódkeverés	10
2.2.3. A szókölcsonzás.....	11
2.3. A nyelvi attitűd fogalma.....	12
2.4. A két- és többnyelvűséghez fűződő attitűdök	13
2.4.1. Nyelvi hátrány az iskolában.....	14
2.4.2. Additív szemléletben végzett nyelvtanítás	15
2.4.3. Nyelvi presztízs.....	16
III. A KUTATÁSI MÓDSZER BEMUTATÁSA.....	18
3.1. Kérdőíves attitűdvizsgálat	18
3.1.1. A kérdőív felépítéséről	18
3.1.2. A gyűjtés körülményeiről	19
3.2. Az adatközlők jellemzése.....	19
IV. AZ EREDMÉNYEK ELEMZÉSE.....	22
4.1. Az adatközlők nyelvismerete és nyelvhasználati szokásai	22
4.2. Nyelvtanulási és pályaválasztási motiváció	24
4.3. A filológus hallgatók kétnyelvűséghez fűződő attitűdjei.....	28
4.4. A kétnyelvűség megjelenése a kárpátaljai oktatásban.....	34
V. ÖSSZEFOGLALÁS	38
FELHASZNÁLT IRODALOM	41
MELLÉKLETEK	45

I. BEVEZETÉS

A kétnyelvűséggel foglalkozó kutatások egyik kiemelt témája közé tartozik annak meghatározása, hogy pontosan kit tekinthetünk kétnyelvűnek, illetve milyen egyéni és közösségi attitűdök kapcsolódnak a bilingvizmus fogalmához. Kárpátalja különösen ideális táptalajt biztosít a két- és többnyelvűségi vizsgálatok végzéséhez, mivel a területen a 2001-es népszámlálási adatok szerint több mint száz nemzetiség él egymás mellett.

Jelen dolgozatban a kárpátaljai magyar kisebbség egyik kulturális központjának, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolának a filológia szakos hallgatóit vizsgáljuk egy online kérdőíves attitűdvizsgálat keretében. A kutatás célja, hogy felmérje a Rákóczi-főiskola angol, magyar, ukrán, valamint német nyelv és irodalom szakos hallgatóinak kétnyelvűséghez fűződő attitűdjeit és nyelvtanulási motivációját.

A témaválasztást az indokolja, hogy a filológia szakos hallgatók egyben leendő nyelvtanárok is, akik a kárpátaljai fiatalok anyanyelv-, államnyelv-, és idegennyelv-tudásának fejlesztéséért lesznek felelősek. Ebből kifolyólag különösen fontos annak felderítése, hogy miként viszonyulnak a kárpátaljai nyelvhasználat jellegzetességeihez, a területen használt nyelvekhez és nyelvváltozatokhoz, a kétnyelvűség nyelvhasználatra gyakorolt hatásaihoz, vagy éppen milyen nyelvtanulási és pályaválasztási motivációk vezérelnek őket a mindennapokban, mennyire vannak tisztában a kétnyelvűségi helyzethez kapcsolódó fogalmak jelentésével.

Az alábbi kutatási kérdések kerültek meghatározásra:

- Hogyan viszonyulnak a filológia szakos hallgatók az angol, magyar és ukrán nyelvek használatához?
- Milyen tényezők motiválják a fiatalokat a nyelvelsajátítás során?
- Mennyire befolyásolja a Kárpátalján uralkodó többnyelvűségi helyzet a filológia szakos hallgatókat a szakválasztás és a pályaeorientáció kérdéskörében?
- Mennyire fontos a két- és többnyelvűség jelensége a szülőföldi boldogulás szempontjából?
- Hogyan ítélik meg a leendő nyelvpedagógusok a kódváltást, a kárpátaljai nyelvváltozat jellegzetességeit, és a kölcsönszavak használatát? Jellemzők-e saját nyelvhasználatukra ezen jelenségek?
- Mennyire vannak tisztában a kétnyelvűséghez kapcsolódó legfontosabb fogalmak jelentésével?

- Milyen attitűdöket tanúsítanak a magyar anyanyelvű gyerekek ukrán tannyelvű iskolába történő beíratásával kapcsolatban?

A tanulmány három hipotézis vizsgálata szerint készült el:

1. A főiskolás hallgatókat nagyban befolyásolja a Kárpátalján uralkodó többnyelvűségi helyzet a szakválasztásban, tehát a kétnyelvűség hatást gyakorol a régió fiataljainak szakmai jövőképeire, pályaaorientációjára.
2. A hallgatók fontosabbnak tartják a magyar és az ukrán nyelv tanulását a szülőföldi boldogulás tekintetében, míg a külföldi jövőkép szempontjából az angol nyelv elsajátítását tekintik a legjobb lehetőségnek.
3. A leendő nyelvoktatók pozitívan viszonyulnak a kétnyelvűségi hatásokhoz, amik saját nyelvhasználatukban is tükröződnek.

A szakirodalmi áttekintést követően a dolgozat elkészítése során használt kutatási módszer bemutatása következik, ami kvantitatív jellegű, mivel nagyszámú adatközlő képezi a kutatási minta egészét. Egy online kérdőíves attitűdvizsgálat formájában igyekszünk minél több filológia szakos főiskolai hallgatót megkérdezni a nyelvhasználatukkal, a nyelvtanulási és pályaválasztási motivációjukkal, valamint a kétnyelvűséghez fűződő attitűdjeikkel kapcsolatban. A kérdőívekből nyert adatok statisztikai és leíró módszerekkel kerülnek elemzésre, a fontosabb eredményeket diagramok és táblázatok összesítik. A témakörök szerinti elemzést végül a leglényegesebb következtetéseket tartalmazó összefoglaló rész követi.

A kutatás eredményeként nyert adatok hasznosíthatók lesznek majd a főiskolai filológia szakos képzések megtervezése során, mivel betekintést nyerhetünk a magyar, angol, ukrán, valamint német nyelv és irodalom szakos hallgatók nyelvhasználati jellegzetességeibe, kétnyelvűséghez kapcsolódó értékítéleteibe, valamint nyelvtanulási motivációjába.

II. A TÉMÁVAL FOGLALKOZÓ SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE

Ebben a fejezetben röviden összegzésre kerül a kutatás elméleti háttere az elérhető hazai és külföldi szakirodalmi források alapján. Többek között szó esik a kétnyelvűség fogalmának eltérő meghatározásairól, a bilingvizmus típusairól, a tannyelv választás szerepéről, valamint a kárpátaljai nyelvváltozat jellegzetességeiről (kódváltás, kódkeverés, kölcsönszóhasználat). Emellett szót ejtünk a nyelvi attitűdök fogalmáról, illetve olyan kapcsolódó jelenségekről, mint a nyelvi hátrányos helyzet, nyelvi presztízis, és az additív szemléletben végzett nyelvvoktatás.

2.1. Kit tekinthetünk kétnyelvűnek?

A kétnyelvűség fogalmának a mai napig nincs általánosan elfogadott, mindenre kiterjedő definíciója, mivel az elmúlt száz évben sok eltérő megközelítés szerint formálódott a fogalom meghatározása a nyelvészek körében. Leonard Bloomfield (1933: 56) még csak azokat tekintette kétnyelvűnek, akik legalább két nyelvet anyanyelvi szinten képesek használni.

Ezzel szemben John Edwards megfogalmazása szerint mindenki kétnyelvű, hiszen minden ember ismer legalább egy-két kifejezést az anyanyelvétől eltérő nyelveken (Edwards 2006). Voltak olyan nézőpontok is, amik figyelmen kívül hagyták a nyelvismeret szintjét a kétnyelvűség fogalmának definiálása során. Ezek alapján minden egyén kétnyelvű, aki egy második nyelvet tanul vagy legalább két nyelven képes értelmezni közléseket. A kétnyelvűség nem más, mint két nyelv váltakozó használata (Weinreich 1953).

Ezen megközelítések ellenére mégis számos mítosz veszi körül azt a kérdést, hogy kit tekinthetünk kétnyelvűnek. Sok ember például csak a többnyelvű országokban (Kanada, Belgium, Svájc) előforduló nyelvi jellegzetességeként értelmezi a bilingvizmust, amely hasonló szintű nyelvismeretet feltételez két nyelven is, szóban és írásban egyaránt. A valóság azonban eltérő képet fest, hiszen a világon több kétnyelvű ember él, mint egy nyelvű, és minden országban találkozhatunk velük. Nem egyformán beszélnek mindkét nyelvet, nem professzionális fordítók vagy tolmácsok, és gyakran akcentussal használják a második nyelvüket (Grosjean 1997).

Tove Skutnabb-Kangas már egy átfogóbb megközelítést alkalmaz. Megfogalmazása szerint az az ember kétnyelvű, aki:

1. **Származás alapján:** már gyerekkorától fogva két nyelvet tanult a szüleitől, vagy kommunikációs céllal párhuzamosan használt eltérő nyelveket;

2. **Nyelvtudás foka szerint:** két nyelvet ismer tökéletesen vagy használ anyanyelvi beszélőként, értelmes megnyilatkozásokat képes tenni egy másik nyelven, vagy bármilyen kapcsolatba került egy másik nyelvvel, és legalább részben ismeri annak nyelvtani szerkezeit;
3. **Belső és külső azonosulás alapján:** aki kétnyelvűnek vallja magát, két nyelvvel és/vagy kultúrával azonosul, illetve akit más emberek kétnyelvűnek tekintenek;
4. **Funkció szerint:** aki képes a közösségi elvárások szerint két nyelvet használni eltérő beszédhelyzetekben (Skutnabb-Kangas 1997: 17).

A magyar kutatók a kétnyelvűséget úgy definiálják, mint egy kontinuumot, amelynek egyik végén az egynyelvű beszélők, míg másik végén a Bloomfield (1933) által meghatározott kétnyelvűek helyezkednek el, akik az anyanyelvükön túl egy másik nyelvet is tökéletesen képesek kontrollálni. Minden beszélő, aki e két végpont között helyezkedik el, kétnyelvűnek tekinthető (Kontra 1981: 8; Crystal 1998: 452; Beregszászi–Csernicskó 2003a: 30).

A funkcionális megközelítés alapján azokat a beszélőket nevezzük két- és többnyelvűnek, akik a mindennapi kommunikáció során két vagy több nyelvet használnak (szóban, írásban, vagy akár jelelve), mindezt a társadalmi és kommunikatív szükségleteik kielégítése érdekében (Bartha 2000).

A kétnyelvűség klasszikus definíciója, mely szerint a kétnyelvű emberekre mindkét nyelv azonosan magas szintű ismerete jellemző, már többé nem érvényes. Egy közösségen belül is találkozhatunk rengeteg olyan példával, amikor az egyes beszélők első- és másodnyelvi ismeretei nagyfokú eltérést mutatnak. A kétnyelvűség bizonyos mértékben minden határon kívül élő magyarnál megfigyelhető, hiszen közöttük valamilyen szinten mindenki ismeri és érti annak a közösségnek az államnyelvét, ahol kisebbségként élnek. Egyesek csak közléseket képesek értelmezni, míg mások szinte az anyanyelvükkel azonos szinten beszélnek a domináns csoport nyelvét is (Kiss 1995: 217).

2.1.1. A kétnyelvűség típusai

A kétnyelvűségnek számos eltérő szempont szerint létezik különböző csoportosítása, amelyek közül különösen azok érdekesek, amik a kárpátaljai magyar kisebbséghez kapcsolhatók. Ezeket próbáljuk most röviden összefoglalni Beregszászi és Csernicskó (2003b) kutatása alapján:

1. **A nyelvelsajátítás ideje szerint:** korai (óvodás korban létrejött) és később kialakult kétnyelvűség; vegyes házasságokon belül beszélhetünk szimultán (egyszerre történő

- *lingvizmus*) és szukcesszív (egymást követő – *glottizmus*) nyelvelsajátításról. Emellett elkülöníthetünk gyermekkori, serdülőkori és felnőttkori kétnyelvűséget is.
2. **A kétnyelvűség kognitív szerveződése alapján:** koordinált és összetett típusokat különböztetünk meg. Eszerint a koordinált kétnyelvűek a nyelveket különálló forrásokból sajátították el, aminek hála azok jelentéstanilag függetlenebbek egymástól, mint az összetett kétnyelvűek egymásba fonódó nyelvrendszerei.
 3. **A kompetencia szintje alapján:** balansz (kiegyenlített) és domináns (egyenlőtlen) kétnyelvűség létezik attól függően, hogy a két nyelvet közel azonos szinten ismeri az egyén, vagy az egyik nyelv dominánsabb a másiknál.
 4. **A nyelvelsajátítás indítéka szerint:** megkülönböztetünk természetes (másodnyelv elsajátítása a családon belül vagy többnyelvű településen), önkéntes (saját elhatározás alapján történő nyelvelsajátítás), valamint elrendelt kétnyelvűséget (kétnyelvűség a nyelvpolitika, iskolai oktatás eredményeként).
 5. **A nyelvekhez fűződő szociokulturális attitűdök alapján:** ismerünk hozzáadó (additív) kétnyelvűséget, amikor az anyanyelv magas társadalmi értékkel bír és a kétnyelvűséget pozitív jelenséggént értelmezik a gyerek kognitív fejlődése során. Ennek ellentéte a felcserélő (szubtraktív) kétnyelvűség: az anyanyelv leértékelődik a közösségben, két nyelv ismeretét pedig kognitív hátránnyként értelmezik.
 6. **A csoporthoz való tartozás és kulturális identitás szerint:** négy eltérő típusa ismeretes a kétnyelvűségnek, melyek a bikulturális, monokulturális, akkulturációs és dekulturációs bilingvizmust eredményezik. Az első esetben kettős csoporttudat és kulturális identitás jellemző, míg a monokulturális kétnyelvűség esetében az egyik csoporthoz való tartozás tudata dominál. Akkulturációs kétnyelvűségnél a többségi csoporthoz akarunk tartozni, míg a dekulturációs bilingvizmus ellentmondásokat jelent az egyén csoport- és identitástudatában.
 7. **A kétnyelvűség kiterjedése alapján:** nemcsak az egyének, hanem a közösségek és az államok is lehetnek kétnyelvűek. Ebben az esetben beszélhetünk kétoldalú (bilaterális) és egyoldalú (unilaterális) kétnyelvűségről, amit az határoz meg, hogy az érintkező közösségek kölcsönösen sajátítják el egymás nyelvét, vagy a nyelvelsajátítás csak egy irányban zajlik (Beregszászi–Csernicskó 2003b: 31–34).

Ami kifejezetten a kárpátaljai magyar közösség kétnyelvűségét illeti, Rot Sándor (1967; 1968) kutatásait említhetjük, ahol alapvetően a szociális részleges és a szociális teljes kétnyelvűség két-két típusát különbözteti meg Kárpátalján belül. A szociális részleges kétnyelvűségre az anyanyelv aktív és a másodnyelv passzív ismerete jellemző, míg a szociális

teljes kétnyelvűség esetében mindkét nyelv egyformán aktív, párhuzamosan vannak használva. Az alábbi négy típust különíti el:

1. Szociális részleges magyar–ukrán kétnyelvűség;
2. Szociális részleges ukrán–magyar kétnyelvűség;
3. Szociális teljes magyar–ukrán kétnyelvűség;
4. Szociális teljes ukrán–magyar kétnyelvűség (Rot 1967; 1968).

Emellett fontos megjegyezni, hogy a kárpátaljai magyarságra a kisebbségi kétnyelvűség a jellemző, mivel a közösség tagjainak első nyelve (a magyar) az ukrán államnyelvhez képest alárendelt szerepben van. Az ukrán nyelv státusát erősíti az is, hogy az ukránok képezik a lakosság többségét Kárpátalján és egész Ukrajnában. A kárpátaljai magyar kisebbség esetében az őshonos, és nem az emigráns kétnyelvűség a jellemző (Beregszászi–Csernicskó 2003c).

2.1.2. Tannyelv választás, asszimiláció és kétnyelvűség

A kárpátaljai magyar kisebbség megmaradása érdekében elengedhetetlenül fontos az anyanyelvi oktatás lehetőségének biztosítása. Ez járul hozzá a magyar kultúra és a nemzeti identitás megőrzéséhez. Bár a magyarok nemzeti kisebbségként élnek Kárpátalján, a szülőknek arra is oda kell figyelniük, hogy gyerekeik megfelelően elsajátítsák az ukrán államnyelvet, hiszen ez minden ukrán állampolgár kötelessége és érdeke a jövőbeni boldogulás szempontjából. Viszont az egyáltalán nem mindegy, hogy az anyanyelvtől eltérő tannyelvű iskoláztatás milyen módon történik: megőrzik-e magyar identitásukat és kultúrájukat, vagy a többségi társadalomba akarnak beolvadni, akár nyelvcserét és identitásvesztést is megkockáztatva. A kárpátaljai magyar kisebbség számára három dologra van szükség ahhoz, hogy megőrizze anyanyelvét: elsősorban az anyanyelvi oktatásra, amin belül lehetőség nyílik a hivatalos nyelv (ukrán) elsajátítására, valamint egy világnyelvre, amivel külföldön is érvényesülhetnek a fiatalok (Séra 2009).

A trianoni békeszerződés után elszakadt területeken élő magyar kisebbségek számára a kétnyelvűség egy riasztó, kerülendő jelenséggé létezik. Sokan úgy gondolnak rá, mint a többségi kultúrával történő asszimiláció előszobájára, ami egyben a nyelvcserét is magával hozza. A kisebbségi létben felnövekvő magyarok számára ugyanis a legtöbb esetben kényszerből alakult ki a kétnyelvűség, mert rá voltak/vannak kényszerítve a többségi domináns nyelv használatára. Az additív kétnyelvűség helyett a felcserélő kétnyelvűséget tapasztalták meg, ami negatív attitűdöket eredményezett (Kontra 2005: 20).

A magyar nemzetiségű diákok szülei gyakran döntenek úgy, hogy ukrán tannyelvű iskolába küldik gyerekeiket. Ennek oka az államnyelv oktatásának megoldatlan problémája, ami a magyar iskolák csökkenő létszámadataihoz vezetett. Ferenc–Séra (2012) felmérése alapján Beregszász városában az iskolaválasztás olyan tényezők figyelembevételével valósul meg a szülők körében, mint a nemzetiségi, nyelvi szempontok, az osztály szociális összetétele, a tanárok személye, vagy éppen az iskola földrajzi elhelyezkedése, az oktatás színvonala (Ferenc–Séra 2012: 481–482).

A szülőknek tehát fontos, hogy gyermekeik megfelelő szintű államnyelv-oktatásban részesüljenek, legfőképp a kötelező ukrán érettségi vizsga miatt, ezért az ukrán tannyelvű iskoláztatást választják. Ezzel szemben egy olyan városban, ahol a magyar nyelv használata csak szórványosan fordul elő (Munkács), más képet festenek az eredmények. A nyelvkörnyezet teljesen más, magasabb szinten ismerik a többségi nyelvet és használják a mindennapokban, viszont a magyar nyelv identitásmegőrző funkciója itt nagyobb szerepet kap. A vegyes házasságból érkező tanulók akcentussal beszélnek a magyart, mégis fontos számukra az, hogy megerősítsék nyelvtudásukat, ezért magyar iskolát választanak (Ferenc–Séra 2012).

2.2. A kétnyelvűséghez kapcsolódó nyelvi hatások megjelenése Kárpátalján

Kárpátalja egy többnyelvű régió, ahol az utolsó hivatalos népszámlálási adatok alapján (2001) több mint száz nemzetiség él egymás mellett. A legnagyobb arányban az ukránok vannak a területen (80,5%), míg a kisebbségek közül a magyarok aránya a legnagyobb (12,1%). Őket követik a románok (2,6%), az oroszok (2,5%), valamint a cigányok (1,1%) (Molnár–Molnár D. 2005: 20–21).

Ezen adatok értelmében az eltérő nyelvek kihatnak egymásra a nyelvi kontaktus eredményeként, ami megfigyelhető a két- és többnyelvű beszélők nyelvhasználatán is. A három leginkább nyilvánvaló kétnyelvűségi hatás a kódváltás, a kódkeverés, és a kölcsönszavak használata, amikről most bővebben is szót ejtünk.

2.2.1. A kódváltás

A kódváltás (angolul *code-switching*) az a jelenség, amelynek során a kétnyelvű beszélők két nyelv vagy dialektus között oda-vissza váltogatnak egy kommunikációs helyzet során (Trudgill 1997: 37). Hasonló meghatározást olvashatunk Grosjean (1982: 145) tanulmányában is, ahol a kódváltás röviden annyit jelent, hogy két vagy több nyelvet felváltva használ egy illető egy

társalgáson vagy megnyilatkozáson belül. A kétnyelvű beszélők ugyanis a társalgás első lépéseként nyelvet (nyelvváltozatot) választanak, ezzel döntést hozva abban a kérdésben, hogy a beszédpartnerrel a többségi vagy a kisebbségi nyelvet használva fognak kommunikálni, viszont a két nyelv közötti váltogatás bármikor megnyilvánulhat a csevegés során.

Az egynyelvű beszélők az adott nyelven belül váltogathatnak különböző nyelvváltozatokat és stílusokat egyetlen beszélgetés folyamán annak érdekében, hogy minél sikeresebb legyen a kommunikáció az adott helyzetben. Ettől némileg eltér a kétnyelvű beszélők helyzete, mivel ők akár egyszerre több nyelv közül is választhatnak az adott szituációnak és beszédpartnernek megfelelően, hiszen több nyelv birtokában vannak valamilyen szinten (Márku 2004).

A kétnyelvű családban felnőtt személyeknél sokkal gyakrabban figyelhető meg a kódváltás jelensége, mint az egynyelvű családból származó beszélőknél. Ennek oka, hogy mindennapjaik részévé vált a nyelvek közötti automatikus váltogatás, amire gyakran rá is vannak kényszerülve, mivel a vegyes házasságokban a szülők eltérő nyelveket beszélnek (Karmacsi 2007).

A kutatók szerint a kódváltás leggyakoribb oka a *nyelvi hiány*, amikor egy kifejezés, szó szerkezet vagy nyelvtani forma hiányzik a mentális lexikonból. Beszélhetünk továbbá *lexikális résről* is, ha a szókincshez kapcsolódó hiányt akarjuk kifejezni. Emellett ismeretes még a *lapszus* fogalma, amikor bár a beszélő ismeri a keresett szót, mégsem tudja azt felidézni az adott nyelven. Az ehhez hasonló nyelvi deficitek megoldására a kétnyelvű beszélők gyakran alkalmazzák a kódváltás, szókölcsonzés vagy körülírás stratégiáját (Lanstyák 1998).

Felléphetnek azonban egyéb esetek is, amikor a kétnyelvű beszélők kódváltáshoz folyamodhatnak. Ilyen például az, amikor a két nyelvben a lexikai egységek nem teljesen ugyanazzal a szemantikai jelentéssel bírnak (például: *zacsot* – *szigorlat*). Lehet, hogy egy kárpátaljai beszélő ismeri mindkét szó jelentését, mégis inkább kódváltást alkalmaz, mert ellenkező esetben körülíráshoz vagy magyarázathoz kellene folyamodnia. Tehát az a speciális jelentésréteg csak a másodnyelvben érhető el – ez már egy kommunikációs stratégia, nem nyelvi deficit (Márku 2013: 34–35).

2.2.2. A kódkeverés

A kódkeverés (angolul *code-mixing*) egy olyan beszédstratégia, ami a két- és többnyelvű beszélőkre jellemző. A két nyelv jelentéstani, mondattani és prozódiai jellegzetességei összevegyülnek, egyfajta sajátos egységet alkotva. Az egyes kódok megőrzik hangtani

sajátosságait, ezért a beszédpartnernek nehezebbé esik megállapítani, hogy pontosan melyik nyelven is beszélhet a kódkeverést alkalmazó személy. A kódkeverés tehát inkább olyan, mint egy külön nyelv, saját rendszerrel, szabályszerűségekkel (Márku 2013).

A legnagyobb különbség a kódváltás és a kódkeverés között az, hogy míg a kódváltás során van egy bázisnyelv, amibe elvétele kerülnek elemek egy másik nyelvből, addig a kódkeverésnél nem tudjuk meghatározni, hogy melyik nyelv a beszélgetés alapja. Kódkeverés során olyan gyakori a nyelvváltás a párbeszédben, hogy nem tudjuk szétválasztani a mátrix nyelvet a beágyazott nyelvtől. A váltás történhet szintagma- és mondathatároknál is, viszont nem teljesen véletlenszerű a jelenség (Navracsics 2010: 122).

Kódkeverés akkor lép fel, ha a kétnyelvű beszélő vagy nagyon magas kompetenciával rendelkezik mindkét nyelv esetében, vagy épp ellenkezőleg, egyik nyelven sem tudja magát helyesen kifejezni, ezért használ vegyesen mindkét nyelvből szavakat és nyelvi elemeket. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kódkeverés a balansz kétnyelvűséggel rendelkező beszélőknél elterjedt, mivel mindkét nyelven hasonló szintű kompetenciával rendelkeznek (Márku 2013: 40).

2.2.3. A szókölcsonzés

A határon túli régiókban élő magyar kisebbségekre általánosan jellemző az, hogy a többségi nyelvből vesznek át szavakat a saját szókincsükbe. Ezt nevezzük szókölcsonzésnek, aminek eredményeként olyan ukrán és orosz nyelvekből átvett kölcsönszavak jelennek meg a kárpátaljai magyar kisebbség mindennapi szóhasználatában, amiket a Magyarországon vagy az egyéb régiókban élő magyar nemzetiségű emberek nem ismernek (Csernicskó–Hires 2003: 132).

A szókölcsonzés öt típusát különíthetjük el nyelvészeti szempontból:

1. **Közvetlen kölcsönzés:** egy kifejezést úgy veszünk át egy másik nyelvbe, hogy megtartjuk az eredeti hangalakját, tehát a szó szerkezetben nem történik alakítási változás. Például: *paszport* (ukr., or. *nacnopm* – 'személyigazolvány').
2. **Hangalakkölcsonzés:** az átadó és az átvevő nyelvek szóképzésében kicsit eltérő hangalakban jelenik meg a kifejezés, a másodnyelvű beszélők használják mindkét formát. Például: *diplom* (ukr., or. *диплом* – 'diploma, oklevél').
3. **Jelentéskölcsönzés:** jelentésbővülés történik; a kölcsönszó új jelentésre tesz szert az átvevő nyelvben. Csak hasonló hangalakú és jelentésű kifejezések esetében lehetséges. Például: *metodika* (ukr., or. *методика* – 'módszertan').

4. **Hibrid kölcsönszavak:** összetett szavak, amelyek egyik része egy közvetlen kölcsönszó, a másik része pedig egy elsőnyelvi szó. Például: *főszesztra* ('főnővér'; ukr., or. *cecipa* – 'nővér').
5. **Tükörszavak:** fordítás útján keletkeznek; az átvevő nyelv szerkezetéhez van igazítva jelentésük és felépítésük. Például: *átfordít* ('lefordít' helyett) (Csernicskó–Hires 2003: 133–136).

A kárpátaljai magyar kisebbség nyelvhasználatában az ukrán és az orosz nyelvekből honosodtak meg kölcsönszavak. Általában megőrzi eredeti jelentésüket az átvett szlavizmusok, azonban bizonyos esetekben jelentésmódosulás is előfordulhat. Ez történt például az orosz nyelvből átvett *geroj* (or. *зепoй* – 'hős') kölcsönszóval is, ami eredetileg pozitív töltetű jelentéssel bírt, viszont a kárpátaljai nyelvhasználatban már nagyképű, gőgös emberekre alkalmazzák ezt a kifejezést (Gazdag 2018: 132–134).

2.3. A nyelvi attitűd fogalma

A nyelvi attitűd nem más, mint a nyelvre vonatkozó tudás, amiből megtudhatjuk, hogy egyes emberek vagy embercsoportok hogyan viszonyulnak bizonyos nyelvekhez, nyelvváltozatokhoz, nyelvjárási jelenségekhez. A nyelvi attitűd valójában értékítéleteket foglal magába, amik a teljes mértékben pozitív elfogadástól terjedhetnek egészen a negatív értelemben vett elutasításig. Egyes nyelvváltozatok és nyelvjárási jelenségek így bizonyos emberek szemében helyesek és értékesek, míg mások számára helytelenek és értéktelenek lesznek (Trudgill 1997).

A nyelvi attitűd elsősorban társadalmi eredetű, vagyis nem nyelvi vagy esztétikai minőségként jelenik meg, hanem egy beszélőközösségben uralkodó társadalmi szokások, előítéletek, viselkedési mintázatok eredményeként. Ennek értelmében egy adott beszélő nyelvhasználatán keresztül következtetünk személyiségének és műveltségének jellemzőire, azaz egyfajta szociolingvisztikai sztereotípiákat állítunk fel önmagunkban (Kiss 1995: 136).

A nyelvi attitűdök akár nyelvi bizonytalanságot is eredményezhetnek, hiszen ha a beszélők megkérdőjelezzik az általuk használt nyelvváltozat „helyességét”, és ellenszenvet tanúsítanak annak jellegzetességeivel szemben, akkor egy olyan változatot igyekeznek majd elsajátítani, ami közelebb áll a sztenderdhez. Ez pedig túlhelyesbítéshez is vezethet a nyelvi bizonytalanság mellett (Trudgill 1997: 58).

Egy másik megközelítés szerint valójában nem is egy nyelvváltozathoz vagy különböző nyelvi formákhoz viszonyulnak negatívan az emberek, hanem ahhoz a társadalmi csoporthoz,

amelyre az adott nyelvváltozat használata jellemző. A beszélők nyelvi attitűdjei tehát nem a nyelvre, hanem a mögötte álló személy(ek)re és közösségre vonatkoznak. Ha valaki a saját egyéni nyelvváltozatát értékeli negatívan, akkor úgy igyekszik majd formálni beszédmódját, hogy az minél inkább eltávolodjon az egyén közegétől, és a sztenderd nyelvváltozathoz közeledjen (Sándor 2016: 96).

Számos nyelvi attitűdvizsgálatot végeztek el kárpátaljai viszonylatban a kutatók. Az egyik ilyen vizsgálat során több országban vizsgálták a kisebbségben élő magyarság nyelvi helyzetét és attitűdjeit. A kutatás címe a következő volt: *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén*. A kárpátaljai eredmények alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a helyi magyarság pozitívan viszonyul a kárpátaljai nyelvváltozathoz, és a válaszadók 55,9%-a nyilatkozott úgy, hogy Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul (Csernicskó 1998: 215).

A nyelvjárási jelenségekhez fűződő viszonyt Dudics Lakatos Katalin vizsgálta számos kutatás során. Az egyik ilyen vizsgálatban kárpátaljai magyar pedagógusok nyelvjárási attitűdjeit kutatta 2007–2008 folyamán, valamint tíz évvel később megismételte a kutatást, hogy fényt derítsen a nyelvi attitűdök változására a hozzáadott szemléletben végzett anyanyelv-oktatás népszerűsítésének eredményeként. A pedagógusok felismerték a környezetükben használt nyelvjárások jellemzőit, azonban távolságtartó attitűdöket mutattak az első vizsgálat során, ami tíz évvel később pozitív irányban változott. Elfogadóbbak lettek a sztenderdtől eltérő nyelvi formákkal szemben, és sajnálatukat fejezték ki az iránt, ha eltűnnének a nyelvjárási jelenségek (Dudics Lakatos 2019).

2.4. A két- és többnyelvűséghez fűződő attitűdök

A nemzetállamok eszményképének elterjedésével a köztudatba került az a szemléletmód, mely szerint a bilingvizmus a társadalmilag vagy politikailag elnyomott nyelvi kisebbségek egyik kikényszerített tulajdonsága. Két eltérő nyelvet vagy nyelvváltozatot beszélő közösség csak úgy tud egymással kapcsolatba lépni, ha az egyik (alárendelt) csoport elsajátítja a másik (domináns) közösség által használt nyelvet vagy annak változatát. Végül ez vezet a kétnyelvűség kialakulásához, amire egy elkerülendő, negatív jelenséggént tekintettek, mivel az csak hátráltatja az embereket a társadalmi ranglétrán való haladásban (Skutnabb-Kangas 1981: 66).

Ez a megállapítás nem véletlen, hiszen a kétnyelvűség általában gazdasági, társadalmi, katonai, politikai, vallási vagy kereskedelmi okokból bekövetkező migráció eredményeként alakul ki, ha az elmúlt évszázadok történelmi példáit nézzük. Attól függően, hogy minek

következtében vált egy társadalmi csoport kisebbséggé, megkülönböztetünk őshonos és emigráns kétnyelvűséget (Bartha 1996).

A kárpátaljai magyar kisebbségre őshonos – elrendelt kétnyelvűség jellemző, hiszen a magyar nyelv az ukrán államnyelvhez képest alárendelt szerepben van, és államilag szabályozott keretek között kerülnek kapcsolatba a magyar anyanyelvű gyerekek az ukrán nyelvvel az iskola falain belül (Csernicskó 1998: 198).

Miközben az idegennyelv-tudás napjainkban egyre inkább felértékelődik, addig a kétnyelvűségi helyzet megítélése korántsem mondható ilyen ideálisnak. A társadalmi-gazdasági-politikai kényszerből kialakult két- és többnyelvű helyzetben élő beszélők gyakran leértékelik saját helyzetüket, a nyelvcseré következtében pedig fokozatosan a többségi nyelv használatára térnek át (Bartha 2002).

A kárpátaljai magyarok gyakran találják magukat hátrányos helyzetben az államnyelv alacsony szintű ismerete miatt. Az ukránok elvárják a nyelvi kisebbségektől, hogy elsajátítsák a hivatalos nyelvet, viszont vannak elfogadó attitűdöt tanúsító személyek is, így nem lehet általánosítani. Ugyanez érvényes a magyarországiak részéről érkező negatív attitűdre is (Ferenc-Séra 2013).

A kétnyelvűséghez kapcsolódó nyelvi attitűdök kutatása valójában két egymással kapcsolatban álló nyelvhez fűződő társadalmi, kulturális és pszichológiai attitűdök vizsgálatát jelenti, amelyek alapvető hatást gyakorolnak a nyelvtanulási hajlandóságra (Baker 1992).

2.4.1. Nyelvi hátrány az iskolában

A kutatások leginkább csak érintőlegesen foglalkoznak azzal, hogy az eltérő nyelvi háttérrel rendelkező gyermekek iskolai értékelése mennyire függ az általuk használt nyelvváltozattól, valamint a pedagógusok nyelvjárási attitűdjeitől. A nyelvészszakutak egyetértenek abban, hogy az iskolai kudarcok egy része az otthoni és az iskolában használt vagy elvárt sztenderd nyelvváltozat különbségeire vezethető vissza. Az oktatók körében ugyanis előfordulhat a nyelvi alapon történő diszkrimináció (lingvicizmus), amikor hátrányos megkülönböztetésben részesítenek egyes diákokat a nyelvhasználatuk miatt (Jánk 2017: 28).

Minden nyelv eltérő társadalmi és területi változatokban létezik, amelyek együttesen alkotják egy beszélő vagy egy egész közösség nyelvi repertoárját (Trudgill 1997: 36–37). A nyelvi repertoárhoz tartozó egyes nyelvváltozatok a leíró nyelvészet szemléletmódja alapján egyenrangúak, azonban a különböző regiszterekhez eltérő presztízs kapcsolódik a beszélők megítélései és nyelvi attitűdjei miatt. A magyar gyermekek jelentős része nem a sztenderd nyelv

birtokában kerül az iskolába, ami kisebbségi helyzetben élők esetében halmozottan érvényes (Jánk 2017).

Amennyiben a tanárok nem fordítanak figyelmet a tanulók nyelvhasználati jellegzetességeire, azzal hozzájárulnak a diákok közötti különbségek elmélyítéséhez. Az otthon elsajátított alapnyelv (esetünkben a kárpátaljai nyelvváltozat) szókészletében és bizonyos esetekben egyes hangok kiejtésében is eltér a pedagógus által elvárt nyelvváltozattól. Az egyes feladatok megoldásához szükséges nyelvi ismereteknek nincs minden gyermek a birtokában, ez akár megértési problémákhoz is vezethet, és gátolhatja a személyiségfejlődést, valamint a társadalmi érvényesülést (Hatos 2012; Réger 1990).

Akkor beszélhetünk nyelvi alapú diszkriminációról az iskolában, ha a pedagógus viselkedésében és értékelésében hátrányosan különbözteti meg a nem-sztenderd változatot beszélő gyermekeket. A hátrányos nyelvi helyzet eredhet nyelvjárásból, vagy éppen társadalmi osztályból származó nyelvhasználati jellegzetességekből. Az eltérések megjelenhetnek fonológiai, morfológiai és lexikai szinten, amikre a pedagógus reflektálhat szóbeli vagy írásbeli visszajelzések, illetve a szummatív értékelés (osztályozás) formájában is (Giddens 2008: 380–385; Jánk 2017: 33–34).

2.4.2. Additív szemléletben végzett nyelvtanítás

A szubtraktív (felcserélő) anyanyelv-oktatás lényege, hogy a sztenderdtől eltérő nyelvi jegyeket hátrányként ítélik meg, és arra ösztönzik a nyelvjárási háttérű tanulókat, hogy cseréljék le alapnyelvi változatukat a köznyelvre. Korábban a kárpátaljai magyar iskolák is ezt a szemléletet követték (Beregszászi–Cserniczkó 1996), azonban hamar kiderült, hogy ez a módszer nem vezet eredményekhez.

A pedagógusoknak meg kell érteniük, hogy a nem-sztenderd nyelvváltozatok ugyanúgy lehetnek helyesek és szabályosak, csak tudatosítani kell a tanulóknak a köznyelvtől való eltéréseket és azok használati körét. Ami a legfontosabb, hogy a felcserélő szemlélet helyett a hozzáadó (additív) anyanyelv-oktatást kell alkalmazni a nyelvi hátrány megoldása és a nyelvi alapú megbélyegzés elkerülése végett (Beregszászi–Cserniczkó 2007).

A szubtraktív nyelvszemlélettel kapcsolatos ellenérveket 3 kategóriába sorolhatjuk:

1. **Nyelvtudományi ellenérv:** a nyelvjárásoknak ugyanúgy megvan a saját szabályrendszere, mint a standard nyelvváltozatnak. Nem értékesebb vagy logikusabb a köznyelv, viszont az egyes nyelvi jelenségek társadalmi presztízse már szignifikánsan eltérhet egymástól.

2. **Nyelvpedagógiai ellenérvek:** a magyar gyermekek nagy része magával viszi nyelvjárási háttérét az iskolába, amivel egyúttal identitását, lokális azonosságtudatát is kifejezi. Ha a pedagógus negatívan viszonyul a nem-standard nyelvi jegyeket használó gyerekhez, akkor megbélyegzi azt a kultúrát és közösséget, amelyből a gyerek származik. Nem alakíthatunk ki bizalmatlanságot a saját anyanyelvével szemben azáltal, hogy megpróbáljuk kigyomlálni a tájszavakat a szókincséből.
3. **Nyelvi emberi jogi ellenérvek:** az anyanyelv(változat) használatának joga az alapvető emberi jogok közé tartozik a magán szférában. Ha tehát egy tanulót sérelem, megbélyegzés ér a nyelvhasználat miatt, akkor a nyelvi emberi jogai sérülnek valójában (Beregszászi–Csernicskó 2007: 46–47).

A kárpátaljai magyar közösség oktatástervezési célja az anyanyelvdomináns kétnyelvűség kialakítása, amihez az államnyelv és egy idegen nyelv megfelelő szintű ismerete is kapcsolódik. Ezzel kívánják megőrizni az anyanyelvű iskolahálózatot, valamint a magyar nyelv és kultúra értékeit, presztízsét, helyi jellegzetességeit. A célok elérése érdekében szemléletváltásra volt szükség, ezért a hozzáadó szemléletben végzett nyelvoktatást kezdték el szorgalmazni, ami támogatja a nyelvi változatosságot, figyelembe veszi a kárpátaljai magyar nyelvhasználat jellemzőit, elfogadja a kétnyelvűség megjelenését az oktatásban, és valós élethelyzetekben hasznosítható nyelvi tudást ad át a kommunikációközpontú oktatás által. Ennek eredményeként a tanulók tisztában lesznek a standard nyelvváltozat mellett a nyelvjárási jellegzetességek használati körével is – ezt nevezzük *kommunikatív kompetenciának*, vagyis helyzethez igazodó nyelvhasználatnak (Beregszászi 2012: 11–16).

Hozzáadó szemléletben a kétnyelvűséget értéként kezelik, ami elősegíti a kisebbségi nyelv megtartását. A Magyarországgal szomszédos államokban élő magyarok sajnos többnyire a felcserélő szemlélettel ismerkedhettek meg, valószínűleg ez a magyarázata annak, hogy az itteni kisebbségek negatívan viszonyulnak a kétnyelvűséghez. Más országokban viszont a hozzáadó szemléletet alkalmazzák, például Finnországban, ahol a finn és a svéd nyelv egyaránt hivatalos nyelvnek számít még akkor is, ha a finn lakosságnak mindössze csak 5,5%-a beszéli a svéd nyelvet anyanyelvként (Csernicskó szerk. 2010: 49–52).

2.4.3. Nyelvi presztízs

A *nyelvi presztízs* és a *stigmatizáció* két ellentétes fogalom, ami szorosan kapcsolódik a társadalmi eredetű nyelvi attitűdökhöz. A presztízs valamilyen pozitív tulajdonságot jelöl,

aminek alapján egy egyén, csoport vagy nyelv társadalmi elismertségre tesz szert. A stigma ennek az ellentétét jelenti. Minél magasabb egy nyelv presztízse és minél alacsonyabb a stigmatizáltsága, annál szélesebb lesz a felhasználói köre, ami magából eredendően a nyelv fennmaradásának esélyét is növeli. Többszövegű környezetben ez még inkább fontos, hiszen a nyelvi kisebbségek nyelvválasztását és az anyanyelvük megmaradását döntően befolyásolja az adott nyelv presztízse a társadalmon belül (Bene 2001: 30).

Trianont követően a magyar nemzetiségű tömegek kisebbségi csoportokká váltak az újonnan alakult nemzetállamokban, ezzel a magyar nyelv a határon túli régiókban alárendelt helyzetbe került az államnyelvekkel szemben. Az őshonos kisebbségek körében azonban továbbra is megmaradt az anyanyelvi dominancia még az anyanyelv használatának korlátozása és presztízsvesztesége mellett is (Gazdag 2013: 67).

Emellett érdemes fejben tartanunk, hogy a korábban ismertetett felcserélő szemlélet miatt a kárpátaljai magyar iskolákban sokáig nem volt pozitív a nyelvjárások megítélése. Ehelyett a nyelvjárásoknak inkább rejtett presztízse van, mivel a beszélők (de még a pedagógusok) körében sincs nyíltan negatív attitűd a nem-standard nyelvi formákkal szemben, sőt sokan sajnálnák, ha ezek a változatok eltűnnének (Dudics Lakatos 2021).

Az ukrán lakosság számára a magyar nyelv megtanulása által megnyílik az út a gazdasági migrációra, ezért a nyelvtanfolyamokra beiratkozó tanulók száma éves szinten több ezer fő. Kárpátalja egy soknyelvű- és kultúrájú közeg, ahol a nyelvtanulás kiemelt értékkel bír. Egy nyelv azonban csak akkor tehet szert presztízssre egy közösségen belül, ha gyakorlati haszna van gazdasági és kulturális szempontból, ezért megfelelő oktatáspolitikai és oktatástervezési döntések szükségesek az ukrán állam részéről, amik biztosítják a magyar nyelvű oktatást mind a kisebbségek, mind az ukrán anyanyelvű lakosság számára (Beregszászi et al. 2022).

III. A KUTATÁSI MÓDSZER BEMUTATÁSA

3.1. Kérdőíves attitűdvizsgálat

A kérdőíves attitűdvizsgálat célközönsége a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola filológia szakos hallgatói voltak. A lehető legnagyobb részarányban szeretnénk volna elérni a magyar, angol, ukrán, és német nyelv és irodalom szakos hallgatókat, hogy minél átfogóbb és hitelesebb eredményeket kapjunk. Az alábbiakban olvasható bővebb információ a kérdőívről, a gyűjtés körülményeiről, valamint az adatközlőkkel kapcsolatos szociológiai változokról.

3.1.1. A kérdőív felépítéséről

Az online kérdőíves attitűdvizsgálat összesen 49 kérdést tartalmazott (1. számú melléklet), és 4 nagyobb részre/témakörre volt bontva. Az alkalmazott kérdéstípusok között egyaránt megtalálhatók zárt és nyitott kérdések, ezzel teret engedve a statisztikailag könnyen elemezhető, korlátozott számú opciók közötti választás mellett a szabad véleménynyilvánításnak is. Néhány kérdésnél numerikus értékelőskálák voltak a segítségünkre, valamint a válaszadók az *Egyéb* opciót használva saját gondolataikat is kifejezheték a legtöbb zárt típusú kérdésnél. A kérdések az alábbi témaköröket foglalták magukba:

1. **Általános információk:** nem, életkor, lakhely típusa, nemzetiség, anyanyelv, eddigi oktatási intézmények tannyelve, szak, évfolyam, tagozat.
2. **Nyelvismeret és nyelvhasználat:** melyik nyelvet (angol, magyar, ukrán, német, orosz) milyen szinten beszéli, mikor és milyen célokkal használja, előfordulnak-e nyelvhasználatában kódváltáshoz vagy nyelvi kölcsönzéshez kapcsolódó jelenségek.
3. **Nyelvtanulási és pályaválasztási motiváció:** tanult-e már az anyanyelvétől eltérő tannyelvű oktatási intézményben, mik ennek az előnyei és hátrányai, miért döntött a filológia szakirány mellett, miért nem egynyelvű környezetben folytatta tanulmányait, melyik nyelvet szeretné magasabb szinten elsajátítani, nyelvtanulás célja, motivációja, a nyelvtanulás népszerűsítése a gyerekek körében, az ukrán nyelv ismeretének fontossága, a kárpátaljai ukrán és magyar nyelvtanárok feladatai.
4. **Kétnyelvűséghez fűződő viszony:** kit tekinthetünk kétnyelvűnek, az egy- vagy kétnyelvűek beszélnek szebben egy adott nyelvet, mennyire jellemző családjában és barátai körében a kétnyelvűség, hogyan lesz valaki kétnyelvű, melyik nyelvnek van nagyobb presztízse Kárpátalján, mennyire szükséges több nyelvet ismernünk a

szülőföldön való boldogulás érdekében, a kétnyelvűség hátrányai és jellegzetességei, additív kétnyelvűség fogalma.

Mivel a Rákóczi-főiskola diákjai között egyaránt nagy számban jelen vannak magyar és ukrán anyanyelvű hallgatók, ezért a kérdőívet is ezen a két nyelven állítottuk össze, hogy az adatközlők közül mindenki a saját anyanyelvén tudja kifejezni gondolatait és véleményét.

3.1.2. A gyűjtés körülményeiről

Az adatgyűjtés 2022 szeptemberében kezdődött és 2023 februárjában ért véget. Az online kérdőívet a Google Űrlapok szolgáltatás segítségével hoztam létre. A kérdőív kiküldése a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola belső levelezési rendszerén keresztül valósult meg, ahol a magyar, ukrán, angol és német filológia szakos hallgatók (nappali és levelező tagozaton egyaránt) intézményi e-mail címekre lett továbbítva a kitölthető űrlapok hivatkozása két alkalommal. Összesen 425 e-mail címre küldtem el a kérdőívet, ebből 126 magyar, 203 angol, 79 ukrán, valamint 17 német nyelv és irodalom szakos hallgatóé volt. Végeredményként 185 kitöltött kérdőívet sikerült visszakapni (43,5%-os kitöltési arány).

Egy kitöltés átlagosan 10-15 percet vett igénybe. A kérdőívek a fent ismertetett négy szakaszra voltak bontva, amiről az adatközlőket előzetesen tájékoztattam. A kitöltés teljesen anonim módon történt, a válaszadóknak sem a neve, sem az e-mail címe nem került rögzítésre. Az adatközlők választhattak, hogy magyar vagy ukrán nyelven szeretnének válaszolni a kérdésekre, így biztosítva volt, hogy mindenki ki tudja fejezni a saját véleményét mindenféle nyelvi akadály nélkül.

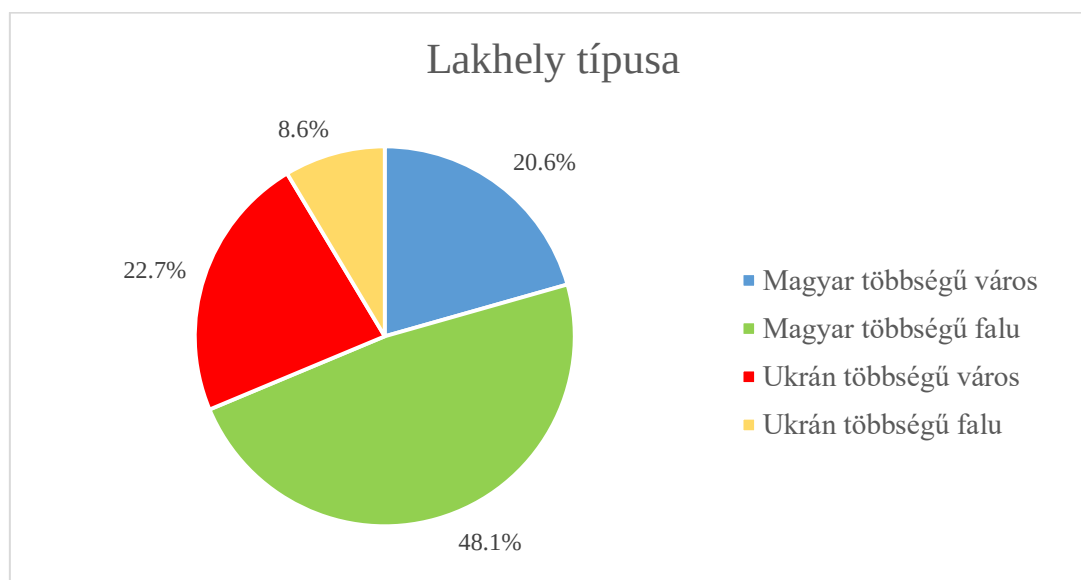
A magyar és az ukrán kérdőív két helyen tért el egymástól. Egyrészt a magyar anyanyelvűektől azt kérdeztük, hogy miért nem egynyelvű környezetben, Magyarországon folytatták tanulmányaikat a Rákóczi-főiskola helyett, míg az ukrán anyanyelvűek esetében az Ungvári Nemzeti Egyetem és egyéb ukrainai felsőoktatási intézmények képezték az összehasonlítás alapját. Másrészt a magyar kitöltőket az általuk ismert ukrán/orosz eredetű kölcsönszavakról kérdeztük, míg az ukrán anyanyelvűeknél a magyar/angol kölcsőnelemek kerültek említésre. Ezeken a változókon kívül a két kérdőív teljes mértékben megegyezett.

3.2. Az adatközlők jellemzése

A két- és többnyelvűséggel kapcsolatos attitűdöket vizsgáló kérdőív célközönsége a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol, magyar, ukrán, valamint német nyelv és irodalom

szakos hallgatói voltak, mint leendő nyelvtanárok és filológusok. A kutatási minta összesen 185 főből áll, ebből 121 fő a magyar nyelvű kérdőívet, 64 fő pedig az ukrán változatot töltötte ki.

A nemek szerinti megoszlás alapján a kitöltők között 151 nő (81,6%) és 34 férfi (18,4%) volt. Életkor tekintetében a legfiatalabb adatközlő 16, míg a legidősebb 45 éves, viszont a leggyakoribb kategória a 17–22 éves korosztály volt. A lakhely típusa alapján négy opció közül választhattak az adatközlők, ami az 1. számú diagramon van ábrázolva.

1. számú diagram: A válaszadók lakhelytípus szerinti megoszlása

Az eredményekből kiderül, hogy a legtöbb kitöltő Kárpátalja egyik magyar többségű faluközösségének a lakosa (89 fő; 48,1%). Nemzetiség alapján várható eredmény volt, hogy a magyar nyelvű kérdőív kitöltői döntő többségben magyarnak, az ukrán nyelvű űrlap válaszadói pedig ukránnak vallják majd magukat. Az összesített eredmények alapján 118 fő (63,8%) vallotta magát magyar nemzetiségűnek, 59 fő (31,9%) pedig ukránnak. A fennmaradó 8 fő (4,3%) úgy nyilatkozott, hogy magyar–ukrán vagy ukrán–magyar kettős nemzetiségű. Volt olyan is, aki külön kiemelte, hogy ő *kárpátaljai* magyar.

A válaszadók közül 133 fő (71,9%) anyanyelve a magyar, 47 fő (25,4%) pedig ukrán anyanyelvű. Hárman úgy nyilatkoztak, hogy a magyar mellett az ukrán nyelvre második anyanyelvként tekintenek, 1-1 fő pedig az orosz és a ruszint tekinti anyanyelveként az ukrán kérdőív kitöltőiből.

Az elemi, általános és középiskolát vagy szakgimnáziumot a magyar nyelvű kérdőív kitöltői többnyire magyar nyelven végezték el, míg az ukrán kérdőívénél értelemszerűen ukrán tannyelvű intézményt választottak, de mindkét esetben megfigyelhető volt az anyanyelvtől eltérő tannyelv a válaszadók kisebb hányadánál. A felsőfokú tanulmányok (főiskola/egyetem)

esetén születtek érdekesebb eredmények, mivel a magyar és az ukrán nyelvek mellett az *Egyéb* kategóriát is többen választották (22 fő; 11,9%), ezzel arra utalva, hogy az angol és német szakos hallgatók egy része az általuk választott szak elsődleges nyelvét tekinti az oktatási intézmény tannyelvének is.

Az adatközlők a Rákóczi-főiskola filológia szakos hallgatói voltak. Jelenleg négy szakirány tartozik a Filológia Tanszék kötelékébe, ami szerint az alábbi egységekre bonthatjuk a válaszadó hallgatókat:

- Angol nyelv és irodalom: 78 fő; 42,2%.
- Magyar nyelv és irodalom: 60 fő; 32,4%.
- Ukrán nyelv és irodalom: 40 fő; 21,6%.
- Német nyelv és irodalom: 7 fő; 3,8%.

A 185 válaszadó közül 118 fő (63,8%) tanul nappali tagozaton, 67 fő (36,2%) pedig levelező tagozatos hallgató. Fontos megjegyezni, hogy összesen hat évfolyamon folyik oktatás az angol, magyar, és ukrán nyelv és irodalom szakokon, viszont a német filológia szak csak 2022 szeptemberében indult, ezért ott a kutatás ideje alatt csak egy évfolyam működött. Az alábbi összegző adatokat jegyezhetjük fel az adatközlőkkel kapcsolatban:

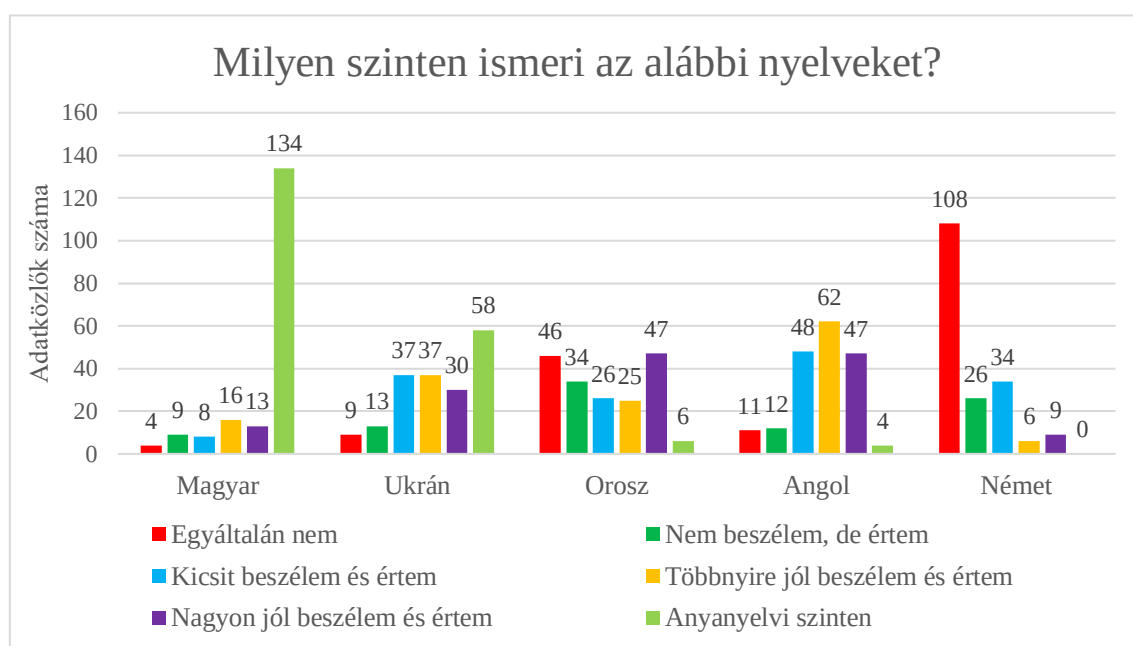
- I. évfolyam: 54 fő; 29,2%.
- II. évfolyam: 42 fő; 22,7%.
- III. évfolyam: 22 fő; 11,9%.
- IV. évfolyam: 23 fő; 12,4%.
- V. évfolyam: 18 fő; 9,7%.
- VI. évfolyam: 26 fő; 14,1%.

IV. AZ EREDMÉNYEK ELEMZÉSE

Az alábbiakban az online attitűdfelmérő kérdőív eredményei kerülnek részletes bemutatásra a tematikus elemzés módszerével. Olyan témaköröket érintünk, mint a filológus hallgatók nyelvismerete és nyelvhasználati szokásai, a nyelvtanulási motiváció és pályaválasztást befolyásoló tényezők, a kétnyelvűséghez fűződő attitűdök a leendő nyelvtanárok körében, és a kétnyelvűség megjelenése a kárpátaljai oktatásban.

4.1. Az adatközlők nyelvismerete és nyelvhasználati szokásai

A kérdőívet kitöltő főiskolai hallgatóknak meg kellett válaszolniuk azt a kérdést, hogy saját bevallásuk szerint milyen szinten ismerik a magyar, ukrán, orosz, angol és német nyelveket. A magyar nyelvet még az ukrán kérdőív válaszadói közül is a legtöbben jól értik és beszélik, az ukrán nyelv ismerete azonban nem ilyen széleskörű a magyar adatközlők körében. A részletes eredményeket a 2. számú diagram összesíti.

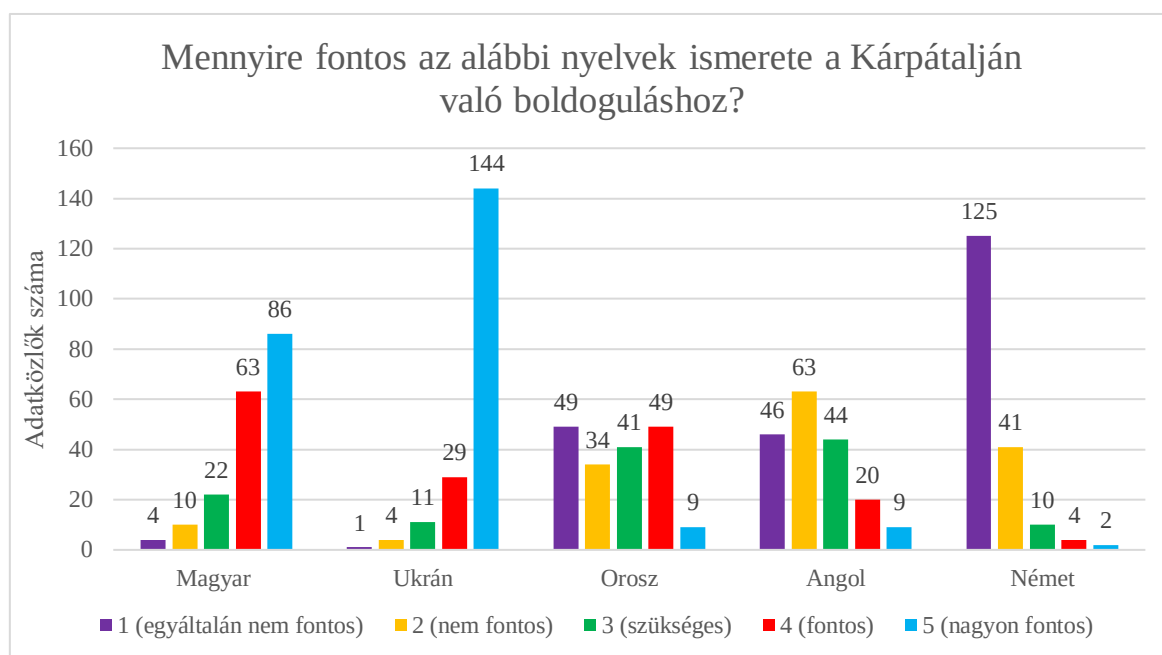

2. számú diagram: A filológus hallgatók nyelvismerete

A válaszadókat arról is megkérdeztük, hogy milyen gyakran használják az adott nyelveket. A magyart szinte mindenki napi szinten használja még az ukrán kérdőív kitöltői közül is (összesen 157 fő; 84,9%). Az ukránt a magyar anyanyelvűek hetente többször használják leginkább, míg az ukrán anyanyelvűek kivétel nélkül napi szinten. Az orosz a többség soha nem alkalmazza (összesen 81 fő; 43,8%), hasonlóan a német nyelvhez (összesen

118 fő; 63,8%). Az angolt pedig a legtöbben legalább hetente többször használják mindkét kérdőív válaszadói közül.

Kutatásunk szempontjából fontos volt annak a vizsgálata, hogy mely nyelvek ismeretét tekintik a legfontosabbnak a filológus hallgatók a szülőföldön való boldoguláshoz. Egy 1-től (egyáltalán nem fontos) 5-ig (nagyon fontos) terjedő skálán kellett értékelniük az egyes nyelveket, amit az alább látható 3. számú diagram foglal össze. Az eredményekből világosan látszik, hogy az ukrán és a magyar nyelv ismeretét tartják a leginkább fontosnak a válaszadók, míg az orosz nyelv többnyire szükséges vagy fontos, az angol és a német pedig nem fontos Kárpátalján.

3. számú diagram: A nyelvismeret fontossága Kárpátalján

A valós nyelvhasználat vizsgálata céljából a válaszadóknak jelölniük kellett, hogy milyen nyelveken kommunikálnak a családtagjaikkal, barátaikkal és egyéb személyekkel. A magyar kérdőív válaszadói közül szinte mindenki magyarul kommunikál az édesanyjával, édesapjával, az egyéb rokonaival, barátaival a főiskoláról és a szülőhelyéről. Számottevő eltérés a főiskolai tanárok esetében volt, mivel velük többen is angolul (34 fő), ukránul (30 fő) vagy németül (9 fő) beszélnek. A bolti eladókkal a legtöbben magyarul beszélnek mind a válaszadók szülőhelyén (111 fő), mind Beregszászban (110 fő). Eltérés mutatkozik viszont az ukrán nyelv használatában a bolti eladókkal a kitöltők szülőhelyén (38 fő) és Beregszászban (88 fő). Az ukrán anyanyelvűek közül meglehetősen sokan használják mind a magyart, mind az ukránt a szüleikkel, rokonaikkal, barátaikkal és a bolti eladókkal, de az ukrán nyelv volt többségben

minden alkalommal. Ezen két nyelv mellett azonban többen jelölték, hogy a főiskolai oktatókkal és a csoporttársaikkal angol (46 fő) és német (21 fő) nyelven is kommunikálnak.

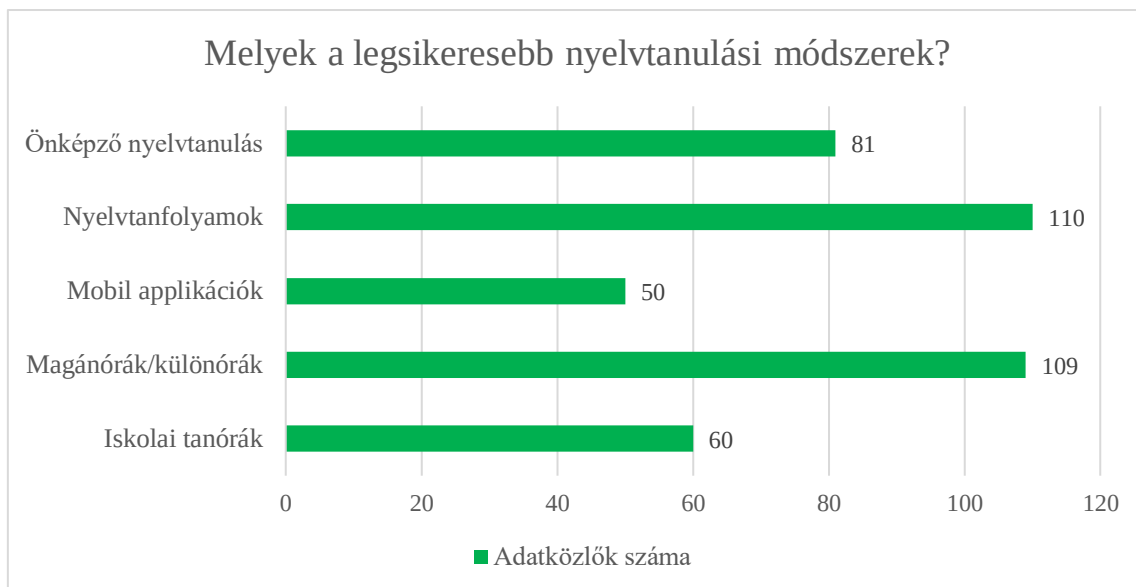
Külön érdekesség volt annak vizsgálata, hogy mennyire vannak tisztában a leendő nyelvtanárok a *kódváltás* fogalmával. A legtöbben helyesen tudták, hogy kódváltás során nyelveket (131 fő; 70,8%) vagy nyelvváltozatokat (70 fő; 37,8%) váltogatunk, viszont elég sokan jelölték azt is, hogy közlésformákat (42 fő; 22,7%) vagy kommunikációs célokat (29 fő; 15,7%). A beszédgyorsaság váltogatása 14 fő (7,6%) szerint játszik szerepet kódváltás során.

A kutatásban résztvevő összes filológus hallgató közül 149 fő (80,5%) szokott használni kölcsönszavakat a mindennapi nyelvhasználatában. A magyar kérdőív kitöltői közül 99-en (81,8%) nyilatkoztak úgy, hogy használnak szláv kölcsönszavakat (ukrán és orosz nyelvből átvett elemek), és fel is soroltak összesen 76 darabot, amit a 2. számú mellékletben látható táblázat tartalmaz. Az ukrán nyelvű űrlap válaszadói közül 50 fő (78,1%) használ magyar és/vagy angol kölcsönszavakat az ukrán mondataiban. Az általuk felsorolt kifejezéseket a 3. számú melléklet foglalja össze, összesen 39 darabot.

A fenti eredményeket megerősíti a következő kérdésre adott válaszok elemzése is. A magyar kérdőív kitöltői közül 81 fő (66,9%) szokott ukrán szavakat használni a magyar mondataiban, 44 fő (36,4%) pedig magyar szavakat használ az ukrán frázisaiban. Az ukrán kérdőív válaszadóira szintén jellemző a kódváltás: 42 fő (65,6%) szokott magyar szavakat használni az ukrán mondataiban, 27 fő (42,2%) pedig ukrán szavakat a magyar mondataiban.

4.2. Nyelvtanulási és pályaválasztási motiváció

A filológus hallgatók – mint leendő nyelvtanárok – nyilatkoztak arról, hogy mely nyelvtanulási módszereket tartják a legsikeresebbnek. Az eredmények alapján a három legjobb módszer a magánórak/különórak, a nyelvtanfolyamok és az önképző nyelvtanulás. Emellett olyan további válaszok is felmerültek, mint a zenehallgatás, sorozat-, videó- és filmnézés idegen nyelven (felirattal), közösségi média használata, videojátékok, a célnyelvi országban való időtöltés, ismerkedés a célnyelvi kultúrával.

4. számú diagram: A legeredményesebb nyelvtanulási módszerek

70 fő (37,8%) tanult már anyanyelvétől eltérő tannyelvű oktatási intézményben. Ennek a leggyakoribb oka az, hogy a szüleik jó ötletnek tartották (36 fő), illetve el akartak sajátítani egy másik nyelvet (24 fő). Csak 10 fő indokolta meg az eltérő tannyelvű iskolát azzal, hogy szülőhelye közelében nem működött az anyanyelvével megegyező tannyelvű intézmény.

A következő kérdés arra irányult, hogy miért pont a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolát választották a filológus hallgatók valamelyik másik ukrainai vagy magyarországi felsőfokú tanintézmény helyett. Az indokok a következők voltak:

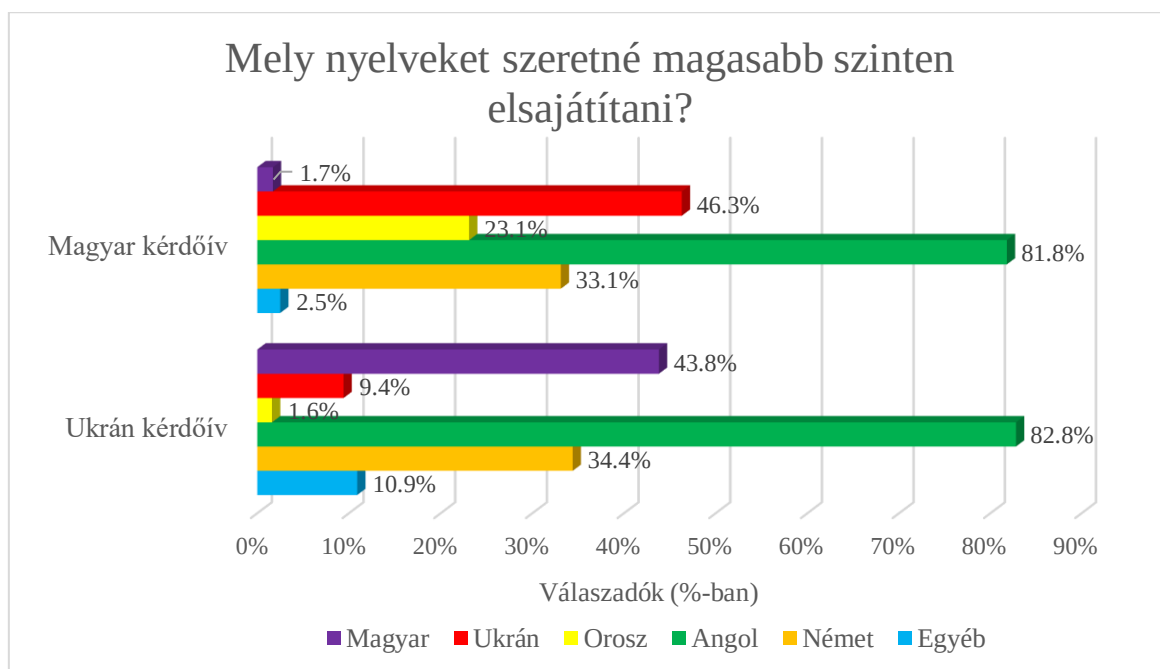
- Szülőföldön maradás;
- A főiskolán ingyenes és magas minőségű az oktatás;
- Anyanyelvű oktatásban való részvétel Kárpátalján a magyarság számára;
- Kényelem, az otthon és a család közelsége;
- Az idegen környezettől való félelem;
- A magyar nyelv és nemzeti kultúra megőrzése;
- Pozitív visszajelzések a barátoktól a főiskolával kapcsolatban;
- Kárpátaljai jövőkép és munkavállalás;
- A kárpátaljai magyar diákok közössége sokszínű és barátságos;
- A főiskola ugyanolyan tudást nyújt, mint bármelyik magyarországi intézmény;
- Az ukrán anyanyelvűek könnyebben megtanulhatnak magyarul;
- Kétnyelvű oktatás, nyelvi készségek fejlesztése több nyelven.

Megvizsgáltuk azt is, hogy az adatközlők szívesebben élnének-e egynyelvű környezetben, ahol a mindennapi boldoguláshoz nem szükséges két vagy több nyelv ismerete.

Egy érdekes különbség figyelhető meg a magyar és az ukrán kérdőívre érkezett válaszok között. Előbbiek közül 78 fő (64,5%) nyilatkozott úgy, hogy szívesebben élne egynyelvű környezetben, mert sokak számára okoz gondot a nyelvtanulás Kárpátalján, hiszen nem szabad akaratból történik a legtöbb esetben, hanem kötelezik az ukrán nyelv oktatását. Emellett azt szeretnék, ha nem lenne az egyik nyelv magasabb presztízsű, mint a másik. Viszont többen kiemelték, hogy fontos minél több nyelvet ismerni, mert „ahány nyelv, annyi ember”.

Ezzel szemben az ukrán kérdőív kitöltői közül többen NEM szeretnék egynyelvű környezetben élni (36 fő; 56,3%). Ennek indokai a következők voltak: szeretnek nyelveket tanulni, hozzászoktak a többnyelvű környezethez, unalmas volna csak egy nyelvet használni, a nyelvek közötti váltogatás serkenti az agyműködést, és az eltérő nyelvek ismerete olyan, mint „egy híd az eltérő nemzetiségű emberek között”.

Eltérés figyelhető meg abban is, hogy a magyar és az ukrán kérdőív válaszadói mely nyelveket szeretnék magasabb szinten elsajátítani. Mindkét esetben egyértelműen az angol nyelv tanulása a legnépszerűbb opció, amit a magyar anyanyelvűeknél az ukrán nyelv követ, az ukránoknál pedig a magyar nyelv. Az orosz nyelvvel szemben a magyar kérdőívet kitöltő filológus hallgatók sokkal pozitívabb attitűdöt tanúsítottak, mint az ukrán kérdőív válaszadói. Emellett olyan egyéb nyelveket is felsoroltak, mint a spanyol (5 fő), koreai, olasz, török, és japán. A részletes összehasonlítást az 5. számú diagram tartalmazza.

5. számú diagram: A filológus hallgatók nyelvtanulási attitűdjei

A nyelvtanulás motivációi a különböző nyelvek esetében az alábbiak voltak:

- **Magyar nyelv:** könnyebb kommunikáció Kárpátalján az ukrán anyanyelvűek számára; munkavállalás magyar iskolákban vagy fordítóként; önfejlesztés.
- **Ukrán nyelv:** államnyelvi státusz; ukrainai hivatalokban való ügyintézés; magyarországi fordítói munka; szülőföldi boldogulás; kárpátaljai munkavállalás.
- **Orosz nyelv:** több emberrel való kommunikáció; minél több nyelvet beszél az ember, annál könnyeb érvényesülni.
- **Angol nyelv:** nyelvvizsga; külföldi boldogulás; munkahelykeresés; érdeklődés; világnyelv; kommunikáció megkönnyítése külföldi utazás során; továbbtanulás; a leghasznosabb nyelv a világon jelenleg.
- **Német nyelv:** nyelvvizsga; külföldi munkavállalás; több emberrel való kommunikáció; érdeklődés a nyelv iránt; önfejlesztés.

A következő kérdés a kárpátaljai magyar kisebbség nyelvhasználatát korlátozó ukrán törvények hatásaira fókuszált a nyelvtanárok szempontjából. A legtöbb válaszadó szerint a törvények miatt a tanároknak elengedhetetlenül tudniuk kell ukránul (93 fő; 50,3%), valamint az ukrainai kisebbségek anyanyelvi oktatása meg fog szűnni (50 fő; 27%). A további vélemények szerint a kisebbségi nyelvek használatának korlátozása miatt romlik a nyelvismeret, a magyar anyanyelvű diákokat rákényszerítik az ukrán nyelv felsőfokú tanulására, elégedetlenség és ellentét alakul ki az emberek között. A diákok frusztrálónak érzik az ukrán nyelv tanulását, ezért nem lesznek pozitív attitűdök az államnyelvvel kapcsolatban. A tanárok munkáját is hátráltatja, ha nem az anyanyelvükön tudják átadni a tananyagot.

A következő dolgok motiválhatják a fiatalokat az ukrán nyelv tanulására:

- Az ukrán nyelv államnyelvi státusza és szerepe a mindennapi boldogulásban (orvosi vizsgálatok, rendőri intézkedések, hivatali ügyintézés, állásinterjúk);
- Ha idegen nyelvként tanítanák, több gyerek lenne motivált a nyelv elsajátítására;
- Más szláv nyelveket is könnyebben megért majd;
- Kevésbé érzi magát kívülállónak, lehetősége nyílik a kapcsolatteremtésre más nemzetiségű emberekkel;
- A szülőknek tudatosítaniuk kell a gyermekekben, hogy a jövőben szükségük lesz az ukrán nyelvre (érettségi vizsga, továbbtanulás, munkavállalás);
- Nem lesznek ráutalva senkire, ha Ukrajnán belül utaznak;

- Több válaszadó szerint semmi nem tudja rávenni a magyar anyanyelvű gyermekeket jelenleg az ukrán nyelv tanulására, mert az államnyelv „rájuk van erőszakolva”, pedig önszántukból kellene megtanulniuk;
- Játékosan kell tanítani a nyelvet (akár mesékkel), ez pozitívan hat a gyerekek nyelvtanulási motivációjára;
- Ha megfelelő létfeltételeket teremtenek a nemzeti kisebbségek számára, akkor a gyerekeknek is több kedve lesz a nyelvtanuláshoz az országban;
- Nagyon fontos az ukrán tanárok hozzáállása és szakértelme, hiszen szerethetővé kell tenniük a nyelvtanulási folyamatot, különösen a magyar tannyelvű iskolákban;
- Az ukrainai felsőoktatási intézményekben való továbbtanulás lehetősége.

A nyelvtanulás iránti pozitív attitűdök tükröződnek azokban a válaszokban is, hogy a válaszadók döntő többsége szerint (153 fő; 82,7%) a gyerekeknek minél több idegen nyelvet kell megtanulniuk. Összesen 33 fő (17,8%) nyilatkozott úgy, hogy elég az angolt tudniuk. Azt viszont, hogy csak ukránul és/vagy magyarul kell tanulniuk az iskolában, mindössze 5 fő választotta (2,7%).

4.3. A filológus hallgatók kétnyelvűséghez fűződő attitűdjei

A kétnyelvűség kialakulásának egyik lehetséges indítéka lehet az anyanyelvtől eltérő tannyelvű iskola választása, ami gyakran megesik a magyar kisebbséggel Kárpátalján. Az adatközlőknek ki kellett fejteni a véleményüket azzal kapcsolatban, hogy milyen előnyei és hátrányai vannak annak, ha ukrán tannyelvű oktatási intézménybe jár egy magyar anyanyelvű gyerek.

1. számú táblázat: A magyar gyerekek ukrán nyelvű beiskolázásának megítélése a magyar nyelvű kérdőív kitöltőinek körében

Előnyök	Hátrányok
Az ukrán államnyelv gyorsabb elsajátítása	Magyarságtudat gyengülése
Hivatali ügyintézés és munkakeresés megkönnyítése	Anyanyelvi ismeretek hanyatlása, ukrán akcentus megjelenése az anyanyelvben
A standard ukrán nyelvváltozat elsajátítása	Az anyanyelvtől való elidegenedés
Könnyebb boldogulás a szülőföldön	A magyar kultúrát kevésbé ismeri meg
Nagyobb lesz a szókincse ukrán nyelven, mintha magyar tannyelvű iskolába járna	A beilleszkedés problematikája miatt akár kiközösítés áldozatává is válhat
Kétnyelvűség kialakulása	Tanulmányi eredmények romlása

Az ukrán kultúra megismerése	Asszimiláció a többségi kultúrába
Jobban tud érvényesülni Kárpátalján	Anyanyelve másodnyelvvé alakulhat
Többségi kultúrához való alkalmazkodás	Nehezen kommunikál az osztálytársaival
Minél több nyelvet tud az ember, annál jobb	Kisebbségérzet, szorongás, tanulási zavarok
Fontos az államnyelv minimális ismerete	Egyik nyelvet sem tanulja meg rendesen
	A kárpátaljai magyarság veszélybe kerülhet
	Lemarad társaitól a tananyag elsajátításában

Érdekes összevetni ezeket az előnyöket és hátrányokat az ukrán anyanyelvű kitöltők válaszaival. Így megvizsgálhatjuk, hogy van-e valamilyen eltérés a filológus hallgatók körében az anyanyelvtől eltérő tannyelvű iskolaválasztás felé tanúsított attitűdöket illetően. A 2. számú táblázat összefoglalja az ukrán kérdőívet kitöltő adatközlők válaszait.

2. számú táblázat: A magyar gyerekek ukrán nyelvű beiskolázásának megítélése az ukrán nyelvű kérdőív kitöltőinek körében

Előnyök	Hátrányok
Az ukrán nyelv ismerete szükséges a mindennapi boldoguláshoz Kárpátalján	A magyar nyelvet több európai országban beszélnek, míg az ukránt csak Ukrajnában
Minden ukrán állampolgárnak kötelessége ismerni az államnyelvet	Egyre többen szeretnének külföldön élni a fiatalok közül, ahol nem kell az ukrán nyelv
Több információhoz férhet hozzá	Az anyanyelv alacsony szintű elsajátítása
Két nyelv ismerete megkönnyíti a gyerek jövőjét Ukrajnában	Nehéz a gyermeknek a nyelvek közötti váltogatás, ami tanulási zavart is okozhat
Az ukrán törvények és államszabályok megértése fontos	A csak ukrán nyelven beszélő tanárokkal nem tudnak szót érteni kezdetben
Több opció közül választhat, ha ukrán egyetemen szeretne továbbtanulni	Dialektus alakul ki mind a magyar, mind az ukrán nyelven belül
Az ukránt közel anyanyelvi szinten sajátítják el, illetve megismernek egy új kultúrát	Nehéz alkalmazkodás, a magyar nemzeti öntudat gyengülése

Mint az látható, van egy kisebb különbség a magyar és az ukrán anyanyelvű filológus hallgatók körében az anyanyelvtől eltérő tannyelvű iskola választásának ügyében. A magyar kitöltők az ukrán nyelv gyorsabb elsajátítását emelték ki legnagyobb előnyként, viszont aggodalmukat fejezték ki a magyar gyermekek nemzeti öntudatának és anyanyelvi ismereteinek hanyatlása, valamint a kárpátaljai magyarság eltűnésének veszélye miatt. Az ukrán válaszadók

pedig sokkal jobban kiemelték azt, hogy minden ukrán állampolgárnak ismernie kell az államnyelvet, viszont akik külföldön szeretnének élni, azoknak úgysem lesz szükségük rá, így nincs értelme rájuk erőltetni annak elsajátítását. Abban viszont mindenki egyetértett, hogy tanulási nehézségek adódhatnak, ha a gyermek nem első osztálytól fogva jár ukrán iskolába, ezért lemarad az osztálytársaitól, nehezen tud kommunikálni másokkal, és kiközösítés áldozatává válhat.

A szakirodalom alapján láthattuk, hogy a kétnyelvűség definiálása még a kutatók körében is ellentmondásokba ütközik, ezért megkérdeztük a filológus hallgatókat arról, hogy kit tekintenek kétnyelvűnek:

- Aki legalább két nyelven beszél anyanyelvi szinten (74 fő; 40%);
- Aki legalább két nyelven tud értelmezni közléseket és szövegeket (56 fő; 30,3%);
- Aki legalább két nyelven beszél minimális szinten (50 fő; 27%).

Továbbá megtudhattuk azt is, hogy a válaszadók közül 129 fő (69,7%) tartja magát kétnyelvűnek. Ezt azzal indokolták meg, hogy haladó szinten beszélnek legalább két nyelvet, kétnyelvű környezetben élnek, képesek több nyelven is kommunikálni másokkal szóban és írásban egyaránt, valamint legalább két nyelven tudnak értelmezni közléseket. Többen is felismerték, hogy ha már két nyelven képesek boldogulni és megértetni magukat, akkor kétnyelvűek. Egyesek az egyéni kétnyelvűségüket a kárpátaljai nyelvi helyzetre vezették vissza, mert „ezen a területen nem lehet nem kétnyelvűnek lenni”. Voltak adatközlők, akik azért vallják magukat kétnyelvűnek, mert napi szinten használják a magyar és az ukrán nyelveket is, vagy pedig amiatt, mert gyermekkorukban párhuzamosan sajátítottak el két nyelvet a szüleiktől.

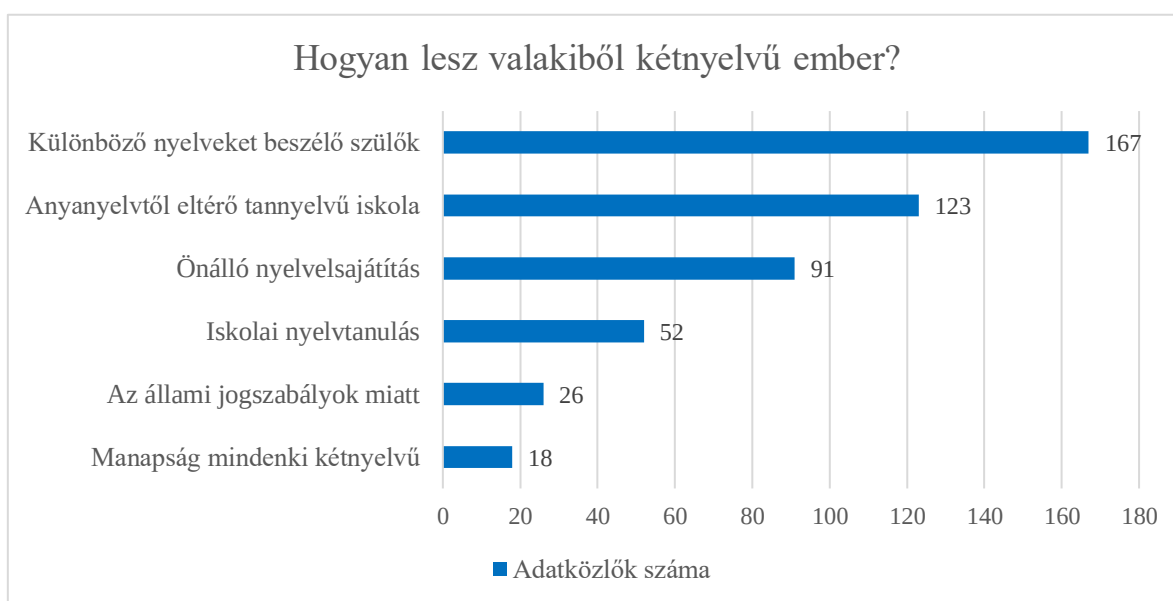
Ezzel szemben azok, akik nem tekintik magukat kétnyelvűnek, általában azért gondolják így, mert nem beszélnek két nyelvet anyanyelvi szinten:

- „Csak egy nyelven beszélek magabiztosan”;
- „Magyarul gondolkodom, álmodom, ezen a nyelven továbbítom az érzéseimet; csupán a nyelvismeret nem tesz kétnyelvűvé”;
- „Nem beszélem anyanyelvi szinten az ukránt, kizárólag a magyart”;
- „Ha megtanulok egy másik nyelvet, amin képes leszek gondolkodni, akkor fogom azt mondani, hogy kétnyelvű vagyok”.

A kétnyelvűséghez fűződő attitűdöket az is jól mutatja, hogy a válaszadók többsége (101 fő; 54,6%) szerint nem lehet különbséget tenni aközött, hogy az egy- vagy kétnyelvű beszélők tudnak szebben magyarul vagy ukránul. Viszont az egynyelvű beszélők nyelvhasználatát is elég sokan preferálják (54 fő; 29,2%), míg a kétnyelvűekét lényegesen kevesebben tekintik

szébbnek (19 fő; 10,3%). Emellett olyan válaszok is érkeztek, hogy „szép magyar vagy ukrán beszéd nem létezik, ahogy helyes és helytelen sincs”, vagy „a nyelvjárás épp annyira szép, mint az irodalmi nyelv”. A legtöbb ember szerint tehát a nyelv szépségét nem befolyásolják a kétnyelvűségi hatások, mindenki egyformán „szépen” beszél.

A legtöbben az etnikailag vegyes házasságokat nevezték meg a kétnyelvűség leggyakoribb okának. Két adatközlő szerint a kétnyelvűség kialakulásának oka az, ha „kevert lakosságú településen” vagy „kétnyelvű közegben” nő fel az egyén. A további eredmények a 6. számú diagramon olvashatók.

6. számú diagram: A kétnyelvűség kialakulásának okai

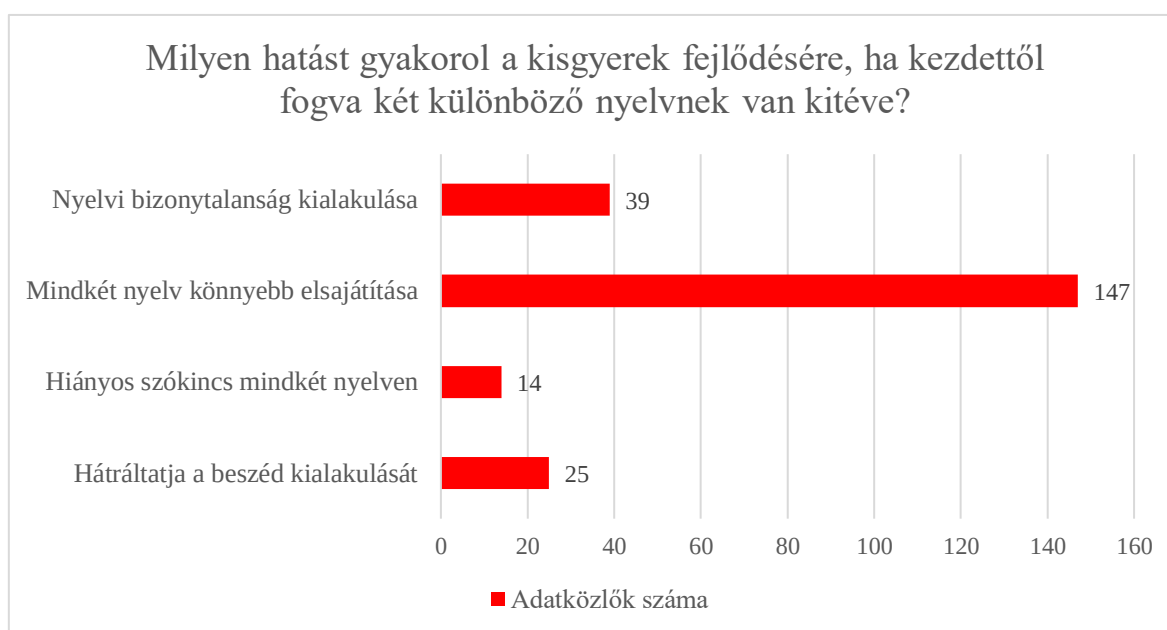
A következő kérdések a kétnyelvűek beszédmódjára vonatkoztak. A legtöbb ember szerint személyenként változó, hogy a kétnyelvűek melyik nyelvükön tudják jobban kifejezni magukat (77 fő; 41,6%). Emellett sokan érzik úgy, hogy az anyanyelvüket mindig jobban beszélik (69 fő; 37,3%), és viszonylag kevesen gondolják azt, hogy mindkét nyelvet megegyező szinten ismerik (39 fő; 21,1%). Az attitűdök tehát vegyesek a kétnyelvű beszélők nyelvismeretét illetően.

140 fő (75,7%) szerint észrevehető valaki beszédén, hogy kétnyelvű az illető. Erre az alábbi jelek utalhatnak:

- Akcentus, egyes hangok köznyelvtől eltérő kiejtése;
- Kódváltás, különösen érzelmi impulzusok hatására;
- Kölcsönszavak használata;
- Az egyik nyelv mondatalkotó struktúrájának alkalmazása a másik nyelvben (helytelen szórend a mondatokban);

- Gyakori körülírások, mert csak az egyik nyelven jutnak eszébe bizonyos szavak;
- Mindkét nyelven álmodik vagy gondolkodik;
- Szavak helytelen hangsúlyozása, ragozása;
- Egyes kifejezéseket tükörfordítás útján ismer és használ.

Abban az esetben, ha a kisgyerek kezdettől fogva két különböző nyelvnek van kitéve, a legtöbb válaszadó szerint könnyebben el fogja sajátítani mindkét nyelvet (147 fő; 79,5%). Az etnikailag heterogén családok, ahol eltérő nyelveket beszélnek a szülők, tehát hozzájárulnak a kétnyelvűség kialakításához. A további válaszlehetőségek sokkal kevesebb szavazatot kaptak.

7. számú diagram: Az eltérő nyelvet beszélő szülők hatása a kisgyerekekre

Az egyéb válaszok alapján egy harmadik nyelvet könnyebben elsajátít az ilyen beszélő. Egy másik vélemény szerint a szülők két nyelvét ugyanabban a tempóban tanulja meg, mintha egynyelvű családban nőne fel, viszont az személyenként eltérő, hogy ki melyik nyelven szólal meg nagyobb magabiztossággal.

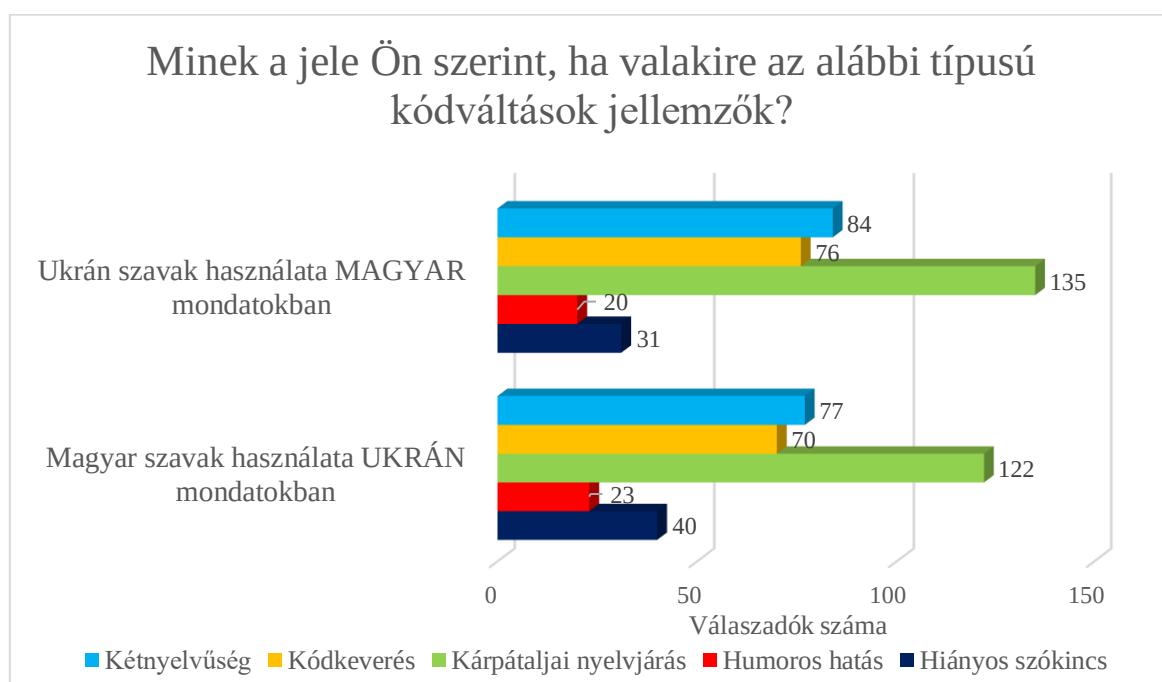
A válaszadók egybehangzóan úgy nyilatkoztak, hogy az ukrán–magyar nyelvek ismerete a legelőnyösebb Kárpátalján (176 fő; 95,1%). Az ukrán–angol (7 fő) és a magyar–angol (2 fő) nyelvpárok csak a megkérdezettek nagyon kis százaléka szerint nyújt elegendő tudást a szülőföldi boldoguláshoz.

Mindösszesen 19 adatközlő (10,3%) szerint van hátránya annak, ha valaki kétnyelvű:

- Önazonossági bizonytalanság;
- Eltérő nyelvekhez tartozó szavak keverése;
- Kölcsönszavak használata egynyelvű közegben is (ahol nem értik a jelentésüket);

- Kisebb szókincs mindkét nyelven;
- Lassúbb a nyelvtanilag helyes mondatalkotás;
- Akcentus mindkét nyelven, amit többen negatívan ítélnék meg.

A következő két kérdés arra vonatkozott, hogy a válaszadók miként ítélik meg azt, ha valaki ukrán szavakat használ a magyar mondataiban, illetve fordítva, magyar szavakat használ az ukrán mondataiban. A két kérdésre adott válaszok egyöntetűen azt sugallják, hogy mindkét esetben a kárpátaljai nyelvjárás egyik sajátosságával van dolgunk. Az összehasonlító eredményeket a 8. számú diagram tartalmazza.

8. számú diagram: A kódváltáshoz kapcsolódó attitűdök

Érdekes témát feszeget az etnikailag vegyes házasságokban felnövekvő gyerekek nyelvelsajátítására fókuszáló kérdés is. A legtöbb adatközlő szerint mind az apa, mind az anya nyelvét egyformán elsajátítja majd a gyermek (97 fő; 52,4%). Emellett többen gondolják úgy, hogy az iskola tananyagával megegyező nyelvet fogja jobban tudni (55 fő; 29,7%), vagy az anya nyelvét (46 fő; 24,9%). Külön érdekesség, hogy az apa nyelvét csak 4 fő (2,2%) szerint beszéli majd magasabb szinten. A további válaszok alapján a vegyes házasságokba születő gyerekek a domináns szülő nyelvét sajátítják majd el jobban, vagyis akivel több időt töltenek, és többet kommunikálnak. De olyan tényezők is szerepet játszanak ebben a kérdéskörben, mint a szűkebb szociális környezet, vagyis a többi családtag és a baráti kör által beszélt nyelvek.

A filológus hallgatók családi és baráti körében jelen van a kétnyelvűség, viszont nem minden esetben. A magyar nyelvű kérdőív kitöltői közül 76 fő (62,8%) jelölte azt, hogy

többnyire magyarul beszél mindenki, de az ukránt is használják néha. 36 fő (29,8%) pedig úgy nyilatkozott, hogy mindenki magyarul beszél. Ezzel szemben az ukrán nyelvű kérdőív válaszadói közül 29 fő (45,3%) esetében többnyire ukránul beszél mindenki a családi és baráti körben, de néha használják a magyart is. 12-12 fő (18,8%) pedig vagy csak ukránul beszél a közeli ismerőseivel, vagy mindkét nyelvet egyformán használják.

Az adatközlők arról is nyilatkoztak, hogy melyik nyelvet választanák anyanyelvüknek, ha tehetnék. A magyar nyelvű kérdőív esetében 94 fő (77,7%) a magyar nyelvet választaná, 23 fő (19%) az angolt, és 4 fő (3,3%) az ukránt. Az ukrán kérdőív válaszadóinak körében az ukrán nyelv dominált (37 fő; 57,8%), amit az angol (17 fő; 26,6%) és a magyar nyelv (8 fő; 12,5%) követett. Az orosz és a németet csak 1-1 fő választaná anyanyelveként. A filológus hallgatók döntő többsége tehát vagy megtartaná jelenlegi magyar/ukrán anyanyelvét, vagy az angolt, mint világnyelvet szeretné anyanyelvéül.

4.4. A kétnyelvűség megjelenése a kárpátaljai oktatásban

Érdekes megvizsgálnunk azt, hogy a filológus hallgatók szerint miben különbözik egy **kárpátaljai ukrán nyelvtanár** feladata egy **kijevi** tanárétól. Ez egyszerre szolgáltat betekintést a pályaválasztási motivációjukba és a kárpátaljai oktatás helyzetének leendő nyelvtanárok általi megítélésébe. Az alábbi különbségeket sorolták fel:

- A magyar nyelv alapszintű ismeretének szükségessége, ami segíti az ukrán nyelv tanítását és a tanár–diák kommunikáció sikerességét;
- A „pozákárpátszki” nyelvváltozat nyújtotta nehézségek, mivel Kárpátalján még az ukránok sem a standard államnyelv-változatot beszélik;
- Egy magyar iskolában tanító ukrán nyelvtanárnak sokkal kevesebb sikerélménye van, mert a tanterveknek köszönhetően a grammatikai oktatás mellett nem jut idő a kommunikatív kompetenciák fejlesztésére;
- A diákok kevésbé motiváltak az ukrán nyelv tanulását illetően;
- Egy kárpátaljai ukrán nyelvtanár feladata nehezebb, mert különbséget kell tennie az irodalmi ukrán nyelv és a helyi dialektus használata között;
- Míg egy kijevi nyelvtanár a gyerekek saját anyanyelvének fejlesztésében segít, addig Kárpátalján idegen nyelvként kell az államnyelvet oktatni, egészen az alapoktól kezdve;

- Nem tud minden gyermek alapszinten ukránul, a tantervek és a tananyagok viszont ukrán anyanyelvű tanulók számára lettek megtervezve;
- A kijevei nyelvtanárnak leginkább az orosz nyelv hatásaival kell megküzdenie, míg a kárpátaljai dialektus tartalmaz kölcsönszavakat az orosz mellett a magyar, a cseh és a környező országok nyelvéből is,
- A kárpátaljai tanároknak figyelembe kell venniük a kétnyelvű tanulók jellemzőit, mivel két nyelven kell elmagyarázniuk a nyelvtani témákat (a gyermekek anyanyelvén és ukránul).

Hasonló jellegű problémára fókuszált a következő kérdés is, ami a **kárpátaljai magyar nyelvtanárok** helyzetét hasonlította össze a **budapesti** kollégáikkal. Az alábbi különbségekre hívták fel a figyelmet a válaszadók:

- Kárpátalján egy magyar nyelvtanárnak tudnia kell ukránul is, valamint nagy tudással kell rendelkeznie a nyelvváltozatokról és a szociodialektológiáról;
- Fel kell hívnia a tanulók figyelmét a szituatív nyelvhasználat fontosságára, ami a nyelvváltozatok és kölcsönszavak használatát adott beszédhelyzetekhez köti;
- Tudatosítania kell a nyelvjárási elemek magyar megfelelőit is a diákokban, amit szituációs játékokkal tud gyakoroltatni;
- A Kárpátalján dolgozó nyelvtanárok nem csupán nyelvet tanítanak, hanem kultúrát, nemzeti önismeretet, nyelvi magabiztosságot, ami hatalmas felelősséggel jár, hiszen ők jelentik az „összekötő hidat az anyaországgal”;
- A budapesti oktatók nem, vagy nagyon ritkán találkoznak nyelvjárásokkal és kétnyelvű gyerekekkel;
- A kárpátaljai diákok nyelvjárási háttérrel érkeznek az iskolába;
- A kétnyelvű gyerekek foglalkoztatása és fejlesztése rengeteg háttérmunkával jár, amihez magas szintű szakmai hozzáértés és elhivatottság szükséges;
- Kárpátalján gyakoriak az eltérő nemzetiségű családokból érkező gyerekek;
- Arra kell nevelni a diákokat, hogy büszkék legyenek a nyelvhasználatukra;
- A kétnyelvűség miatt előnyös az, ha az ukrán és a magyar nyelvtani rendszerek között párhuzamot tudnak vonni a tanórákon;
- A felcserélő módszer helyett inkább additív módon kell tanítani a magyar nyelvet, ami nem titulálja helytelennek a diákok anyanyelv-változatának jellegzetességeit, hanem szituációkhoz köti annak használatát;

- Budapesten számos magániskola működik, ahol az eltérő anyanyelvű gyerekek elsajátíthatják a magyar nyelvet. Kárpátalján viszont a tanároknak egységesen kell kezelni az eltérő anyanyelvű tanulókat, biztosítva azt, hogy senki ne kerüljön hátrányos helyzetbe az osztálytársaival szemben.

Leendő nyelvpedagógusként arról is nyilatkozniuk kellett az adatközlőknek, hogy min volna szükséges változtatni az ukrán nyelv oktatásában Kárpátalján ahhoz, hogy több magyar gyerek beszélje az államnyelvet. Érdekes módon a magyar kérdőív kitöltői szerint leginkább a nem megfelelő oktatási módszerek a hibásak (92 fő; 76%), valamint a tanárok hozzáállása (58 fő; 47,9%) és az ukrán nyelvtanárok hiányos magyar nyelvi készségei (56 fő; 46,3%) szintén nagy problémát jelentenek. Az ukrán nyelvű kérdőív válaszadói némileg máshogy látják a helyzetet, mivel a nem megfelelő oktatási módszereket csak 20 fő (31,3%) tartja gátló tényezőnek. Ehelyett a tanárok hozzáállását (39 fő; 60,9%) és a hiányos magyar nyelvi ismereteket (36 fő; 56,3%) tekintik a legnagyobb problémának az államnyelv-oktatás terén Kárpátalján. Az elavult tankönyvek, az időhiány és a technológiai eszközök hiánya csak másodlagos fontossággal bíró tényezők. Az egyéb válaszok között felmerült a módszertan és a tanterv megváltoztatásának a szükségessége, aminek eredményeként az államnyelv oktatása nem anyanyelvként valósulna meg a nemzeti kisebbségek számára. Többen kihangsúlyozták, hogy az alapoktól kellene idegen nyelvként tanítani az ukrán nyelvet az iskolákban.

Egy másik kérdésben az adatközlőket arról kérdeztük, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok jobban beszélnek-e angolul, mint ukránul. A többség szerint igen, fejlettebbek az angol nyelvi készségeik az államnyelvi ismereteiknél (120 fő; 64,9%). Ezt azzal indokolták, hogy az angolt valóban idegen nyelvként oktatják az alapoktól, valamint sokkal több angol nyelvű tartalmat fogyasztanak, mint ukránt. Viszont nem lehet általánosítani, mivel az személyenként változó, hogy ki melyik nyelvet ismeri jobban.

Az oktatástervezés és az iskolai kétnyelvűség fogalmaihoz szorosan kapcsolódik az *additív kétnyelvűség* fogalma, amit meglepően kevesen tudtak helyesen definiálni a válaszadók közül (38 fő; 20,5%). Az alábbi megoldások születtek:

- Hozzáadó szemléletben végzett nyelvoktatás az iskolában;
- A két nyelvből származó ismeretek nem felcserélik, hanem kiegészítik egymást;
- Egy heterogén környezetben használt nyelveket és a hozzájuk kapcsolódó kultúrákat egyformán értékelik, és megközelítőleg azonos státusszal bírnak;
- Az egyik nyelv tanulása nem a másik rovására történik, hanem az egyik nyelvhez hozzáfejlődik a másik;

- Az anyanyelv mellett egy másik nyelv vagy nyelvváltozat elsajátítása;
- A családból hozott nyelvhasználati jellegzetességeket nem felcserélni kell a köznyelvi alakokkal, hanem egymásra építeni a két változatot;
- Az anyanyelv magas társadalmi értékkel bír, a másodnyelvvvel egyformán kezeljük, elfogadóan.

V. ÖSSZEFOGLALÁS

A kutatás célja az volt, hogy felmérje a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol, magyar, ukrán, valamint német nyelv és irodalom szakos hallgatóinak attitűdjeit a nyelvtanuláshoz és a kétnyelvűséghez kapcsolódóan. Ennek érdekében egy online kérdőíves attitűdvizsgálat keretében 185 filológus hallgatót kérdeztünk meg arról, hogy miként jellemezné saját nyelvhasználatát, milyen értékítéletekkel rendelkezik eltérő nyelvek és nyelvjárási jelenségek irányában, valamint mely tényezők gyakorolnak hatást a pályaválasztás és a nyelvtanulás terén a leendő nyelvtanárookra.

A szülőföldi boldogulás érdekében az ukrán–magyar kétnyelvűség a legfontosabb 176 fő (95,1%) szerint. A filológus hallgatókra jellemző a kölcsönszavak használata a mindennapi kommunikációban (149 fő; 80,6%). A *kódváltás* fogalmával a legtöbb válaszadó tisztában van, mert nyelvek (131 fő) vagy nyelvváltozatok (70 fő) váltogatását értjük alatta, és ezt a kárpátaljai nyelvjárás egyik jellegzetességének tekintik. Az *additív kétnyelvűség* fogalmát ezzel szemben csak 38 fő tudta helyesen meghatározni, ami talán annak köszönhető, hogy a legtöbben *hozzáadó* szemléletben végzett nyelvtanításként ismerik a jelenséget az *additív* kifejezés helyett. Ennek tisztázása további kutatást igényel.

A legsikeresebb nyelvtanulási módszereknek a nyelvtanfolyamok és a magánórák bizonyultak. Az adatközlők 37,8%-a (70 fő) tanult már az anyanyelvétől eltérő tannyelvű oktatási intézményben, aminek a szülők befolyása vagy egy másik nyelv elsajátítása volt az oka. A filológus hallgatók azért választották a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolát valamely másik ukrainai vagy magyarországi felsőoktatási intézmény helyett, mert fontos számukra a szülőföldön maradás, ingyenes és magas szintű oktatásban részesülhetnek, amihez nem kell az otthonuktól távol költözniük. Több ember is kiemelte a magyar nemzeti kultúra és a kárpátaljai magyarság megőrzését, míg az ukrán kitöltők közül néhányan így szeretnék megtanulni magyar nyelven.

A magyar kitöltők közül a válaszadók 64,5%-a szívesebben élne egynyelvű környezetben, mert egyfajta tehernek érzik az ukrán államnyelv kényszerített jellegű elsajátítását. Az ukrán kitöltőknek csak a 43,7%-a élne inkább egynyelvű környezetben, ami azt jelzi, hogy az ukrán nyelvi ismereteik jobban megkönnyítik szülőföldi boldogulásukat, mint a magyar anyanyelvű főiskolai hallgatók esetében a kisebbségi magyar nyelv. A legtöbben az angol nyelvet szeretnék magasabb szinten elsajátítani, amit az ukrán és magyar nyelvek követnek. Az orosz nyelvet a magyar válaszadók 23,1%-a szeretné tanulni, míg az ukrán válaszadók ez az arány csak 1,6%, vagyis előbbi esetben sokkal pozitívabb a nyelv megítélése.

Általánosságban pozitív attitűdök figyelhetők meg a nyelvtanulással kapcsolatban, mivel az adatközlők közül 153 fő (82,7%) szerint minél több idegen nyelvet kell a gyerekeknek elsajátítaniuk, beleértve az angolt, a németet és az orosz is. A nyelvi kisebbségek jogait korlátozó ukrain törvények azonban egyre inkább arra kényszerítik a fiatalokat, hogy magas fokon elsajátítsák az ukrán államnyelvet, amire már a magyar tannyelvű iskolákban tanító nyelvtanároknak is elengedhetetlenül szüksége van 93 fő (50,3%) szerint.

Ha a magyar anyanyelvű gyerekeket ukrán tannyelvű iskolába íratják a szülei, az a magyar kitöltők szerint az államnyelv gyorsabb és könnyebb elsajátítását eredményezi, azonban a magyar nemzeti tudatuk és anyanyelvi ismereteik hanyatlásához is vezethet. Az ukrán válaszadók viszont kiemelték, hogy minden ukrán állampolgárnak ismernie kell az államnyelvet, ezért előnyös az anyanyelvtől eltérő tannyelvű iskola választása, de nagyobb az esély arra is, hogy tanulási nehézségek lépnek fel a kezdeti időszakban, és a magyar gyereket kiközösítik ukrán anyanyelvű társai.

Érdekes módon a legtöbb filológus hallgató csak azokat tekinti kétnyelvűnek, aki legalább két nyelvet anyanyelvi szinten beszél (74 fő; 40%), tehát a Bloomfield (1933) által megfogalmazott kétnyelvűség-definíció érvényesül a tudatukban. Ezt támasztja alá az is, hogy sokan azért nem tartják magukat kétnyelvűnek, mert anyanyelvük mellett nem képesek egy másik nyelven gondolkodni, vagy a második nyelvüket nem beszélik anyanyelvi szinten. A kitöltők többsége (101 fő; 54,6%) szerint nem tehetünk különbséget aközött, hogy az egy- vagy kétnyelvű beszélők tudnak szebben magyarul vagy ukránul. Az egynyelvű beszélőket azonban többen preferálták (54 fő), mint a kétnyelvűek nyelvhasználatát (19 fő).

140 fő (75,7%) szerint észrevehető, ha kétnyelvű beszélővel kommunikálunk, amire leginkább a kölcsönzavak használata, a kódváltás és az akcentus jelensége utalhat (Grosjean 1997). Csak 19 fő (10,3%) nevezett meg a kétnyelvűséggel kapcsolatos hátrányokat (önazonossági bizonytalanság, akcentus, szavak keverése), ami szintén a túlnyomóan pozitív attitűdök egyik jele. Emellett a kétnyelvűség aktívan jelen van a legtöbb válaszadó családtagjainak és barátainak körében is, így a mindennapok részévé vált az eltérő nyelvek használata.

A filológus hallgatók tisztában vannak azzal, hogy egy kárpátaljai magyar vagy ukrán nyelvtanár feladata sokkal összetettebb, mint budapesti vagy kijevei kollégáik munkája. Ennek oka az, hogy két nyelven kell beszélniük, meg kell birkózniuk a kárpátaljai nyelvjárás jellegzetességeivel mindkét nyelv esetében, valamint kultúrák közötti „összekötő hídként” kell funkcionálniuk. A magyar kitöltők szerint leginkább a nem megfelelő oktatási módszerek a felelősek azért, hogy Kárpátalján gondot okoz az államnyelv elsajátítása a magyar tanulóknak.

Az ukrán kitöltőknél viszont a tanárok hozzáállása és a hiányos magyar nyelvi ismeretek szolgáltatták a fő okokat. Többen kihangsúlyozták, hogy az alapoktól kellene idegen nyelvként oktatni az ukrán nyelvet a kisebbségek számára. Ehhez kapcsolódik az is, hogy 120 fő (64,9%) szerint az angol nyelvet jobban beszélik a kárpátaljai fiatalok, mint az államnyelvet, mivel azt a kezdetektől fogva idegen nyelvként tanítják.

Az első hipotézis bebizonyosodott, mivel a kétnyelvűség és a nyelvtanulás fontossága hatást gyakorol a fiatalok pályaválasztására Kárpátalján. Többen azért választották a Rákóczi-főiskolát, hogy fejlesszék ukrán és magyar nyelvi készségeiket, illetve mert fontosnak tekintik a kárpátaljai magyarság jövőjét.

A második feltevés szintén igazolva lett, mivel az ukrán–magyar kétnyelvűség magasán a legelőnyösebbnek számít a filológus hallgatók szerint a kárpátaljai boldogulás szempontjából, viszont a legtöbben az angol nyelvet szeretnék magasabb szinten elsajátítani világnyelvi státusza miatt. Emellett többen is úgy nyilatkoztak, hogy szemléletváltásra van szükség az államnyelv oktatása terén, mivel jelenleg rá van kényszerítve a magyar kisebbséghez tartozó gyerekekre az ukrán nyelv magas fokú ismerete és használata.

A harmadik hipotézis csak részben bizonyult igaznak, mivel a kódváltás és a kölcsönszóhasználat széles körben ismert és az adatközlőknél is megfigyelhető jelenség, azonban az additív kétnyelvűség fogalmával többen nincsenek tisztában. Ennek ellenére a válaszadók pontosan tudják, hogy a kárpátaljai nyelvtanárok feladata mennyivel nehezebb az egynyelvű környezetben dolgozó nyelvtanárokéhoz képest a kárpátaljai nyelvhasználat jellegzetességei és a többnyelvűségi helyzet miatt. Összességében pozitívan viszonyulnak mind a kétnyelvűség jelenségéhez, mind a nyelvhasználatra gyakorolt hatásaihoz, ami a kárpátaljai fiatalok körében is jól megfigyelhető.

További kutatást igényel annak felderítése, hogy mennyire vannak tisztában a hozzáadó szemléletben végzett anyanyelv-oktatás fontosságával, illetve miként viszonyulnak a kárpátaljai nyelvhasználatra jellemző jelenségek iskolai megnyilvánulásaihoz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Baker, Colin 1992: *Attitudes and Language*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Bartha Csilla 1996: A társadalmi kétnyelvűség típusai és főbb vizsgálati kérdései. *Magyar Nyelvőr*. 120. évf. 3. sz. / 1996, 263–282.
- Bartha Csilla 2000: A kétnyelvűség fogalma: tudománytörténeti vázlat. In. Borbély Anna szerk., *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*, MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, Budapest. 25–35.
- Bartha Csilla 2002: Kétnyelvűség, nyelvcsere: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei. In. Forray R. Katalin és Cserti Csapó Tibor szerk., *Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok* 6., Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Romológiai Tanszék, Pécs. 15–34.
- Bene Annamária 2001: Presztízs és stigma többnyelvű környezetben. *Iskolakultúra*. 11. évf. 1. sz. / 2001, 30–35.
- Beregszászi Anikó 2012: *A lehetetlent lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 1996: A magyar nyelv változatai és stílusrétegei a kárpátaljai magyar nyelvtankönyvekben. In. Csernicskó István és Váradi Tamás szerk., *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*, Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt., Budapest. 29–38
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2003a: A kétnyelvűség (bilingvizmus) fogalma. In. Csernicskó István szerk., *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász. 28–30.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2003b: A kétnyelvűség típusai. In. Csernicskó István szerk., *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász. 31–34.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2003c: A kétnyelvűség típusai a kárpátaljai magyar közösségben. In. Csernicskó István szerk., *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász. 34–42.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2007: A kárpátaljai magyar nyelvjárások és az iskola: elméleti és módszertani kérdések. *Acta Beregsasiensis*. 6. évf. 1. sz. / 2007, 44–62.

- Beregszászi Anikó–Karmacsi Zoltán–Márku Anita 2022: A magyar mint idegen nyelv tanítás helyzete és jövője Kárpátalján. In. Karmacsi Zoltán, Márku Anita és Tóth-Orosz Enikő szerk., *Mozaikok a magyar nyelvhasználatból. Tanulmányok a Hodinka Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból VI.*, Termini Egyesület, Törökbálint. 57–65.
- Bloomfield, Leonard 1933: *Language*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Crystal, David 1998: *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Csernicskó István 1998: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István szerk. 2010: *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Budapest – Beregszász: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság – Hodinka Antal Intézet
- Csernicskó István–Hires Kornélia 2003: A kölcsönzés. In. Csernicskó István szerk., *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász. 125–138.
- Dudics Lakatos Katalin 2019: Kárpátaljai magyar pedagógusok nyelvjárási attitűdjének alakulása két felmérés eredményei alapján (2008–2018). *Magyar Nyelvjárások*. 57. évf. / 2019, 123–134.
- Dudics Lakatos Katalin 2021: Kárpátaljai magyar iskolások nyelvjárási attitűdjeinek alakulása egy megismételt kérdőíves gyűjtés alapján. *Magyar Nyelv*. 117. évf. 3. sz. / 2021, 346–354.
- Edwards, John 2006: Foundations of Bilingualism. In. Tej K. Bhatia and William C. Ritchie eds., *The Handbook of Bilingualism*, Blackwell Publishing, Malden, MA. 7–31.
- Ferenc Viktória–Séra Magdolna 2012: Iskolaválasztás Kárpátalján. *Kisebbségkutatás*. 21. évf. 3. sz. / 2012, 473–513.
- Ferenc Viktória–Séra Magdolna 2013: Kárpátalja – Ukrajna. In. Szabó Andrea, Bauer Béla és Pillók Péter szerk., *Mozaik 2011 – Magyar Fiatalok a Kárpát-Medencében. Kutatási Jelentés*, Belvedere, Szeged – Budapest. 71–114.
- Gazdag Vilmos 2013: Keleti szláv hatás a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban (Tudománytörténeti áttekintés). *Kisebbségkutatás*. 22. évf. 2. sz. / 2013, 66–101.
- Gazdag Vilmos 2018: A kárpátaljai magyar nyelvjárások keleti szláv kölcsönszavainak szemantikai változásairól. In. Karmacsi Zoltán és Máté Réka szerk., *Nyelvek és nyelvváltozatok térben és időben. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból IV.*, „RIK-U” Kiadó, Ungvár. 132–138.
- Giddens, Anthony 2008: *Szociológia (Második kiadás)*. Budapest: Osiris.

- Grosjean, François 1982: *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Grosjean, François 1997: The bilingual individual. *Interpreting*. 2. évf. 1–2. sz. / 1997, 163–187.
- Hatos Adrian 2012: Nyelvi hiányosságok vagy rossz attitűd? A nagyváradi általános iskolás diákok tanulmányi eredményeinek interetnikai vizsgálata. *Szociológiai Szemle*. 22. évf. 2. sz. / 2012, 111–128
- Jánk István 2017: Nyelvi hátrány és diszkrimináció az iskolában. A nyelvi szocializáció jelentősége a tanuló értékelésében. *Szociológiai Szemle*. 27. évf. 3. sz. / 2017, 27–47.
- Karmacs Zoltán 2007: *Kétnyelvűség és nyelvelsajátítás*. Ungvár: PoliPrint.
- Kiss Jenő 1995: *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kontra Miklós 1981: *A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó” orvosi nyelvünkre*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kontra Miklós 2005: Tannyelv, (felső)oktatás, nyelvpolitika. In: Kontra Miklós szerk., *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*, Liliium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely. 17–39.
- Lanstyák István 1998: *A magyar nyelv szlovákiai változatainak sajátosságai*. Dunaszerdahely: Liliium Aurum.
- Márku Anita 2004: Nyelvjárási eredetű változók a kárpátaljai magyar fiatalok nyelvhasználatában. In: P. Lakatos Ilona és T. Károlyi Margit szerk., *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré, Tinta Könyvkiadó, Budapest*. 135–146.
- Márku Anita 2013: „Po zákárpátszki”. *Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: „Líra” Poligráfcentrum.
- Molnár József–Molnár D. István 2005: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász: A KMPSZ Tankönyv- és Taneszköztanácsa.
- Navracsics Judit 2010: Kódváltás és kódkeverés kétnyelvűek spontán beszédében. In: Navracsics Judit szerk., *Nyelv, beszéd, írás. Pszicholingvisztikai tanulmányok I.*, Tinta Könyvkiadó, Budapest. 121–129.
- Réger Zoltán 1990: *Utak a nyelvhez. Nyelvi szocializáció, nyelvi hátrány*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Rot Sándor 1967: Magyar–ukrán és ukrán–magyar kétnyelvűség Kárpát-Ukrajnában. *Magyar Nyelvőr*. 91. évf. 2. sz. / 1967, 185–191.

- Rot Sándor 1968: *A magyar nyelv fejlődése. A magyar–keleti szláv nyelvi kapcsolatok*. Kijev–Uzsgorod: Ragyanszka Skola.
- Sándor Klára 2016: *Nyelv és társadalom*. Budapest: Krónika Nova.
- Séra Magdolna 2009: Az iskolai tananykválasztás szerepe a kárpátaljai magyar kisebbség jövője és megmaradása szempontjából. In. Kötél Emőke és Szarka László szerk., *Határhelyzetek II. Kultúra – Oktatás – Nyelv – Politika*, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest. 241 –267.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1981: *Bilingualism or Not: The Education of Minorities*. Clevedon, Avon: Multilingual Matters.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1997: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. [*Language, Literacy and Minorities*. London: The Minority Rights Group, 1990]. Fordította Reményi Andrea Ágnes és Kontra Miklós. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Trudgill, Peter 1997: *Bevezetés a nyelv és a társadalom tanulmányozásába*. Fordította Sándor Klára. Szeged: JGyTF Kiadó.
- Weinreich, Uriel 1953: *Languages in Contact*. The Hague: Mouton.